

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

E K S T A Z E

STANO KOSOVEL

NISI SAM!

Nisi sam! Toliko sester in bratov imaš,
da vsem še imena ne poznaš.

Med njimi so krepki, ki ne povedo,
kako težko in sivo pot gredo,
med njimi so šibki in sloki ko trst
in nizki do tal, poljubljaajo prst —
globoko pod temi pa rase rod,
ki nihče nikoli mu ni gospod.

Kolikor zelenih trav na lokah živi,
kolikor listov v krošnjah dreves šušti,
toliko bark vesla za teboj —

na čelih krmarjev nabira se znoj —
toliko tug ti sledi in toliko sreč,
toliko rok se ti bliža, pomôči proseč,
in vse te roké so kot vihra zastav,
ki bratu prinaša soroden pozdrav.

Do tebe hlepijo. Ti skloni se k njim,
ne čakaj, ne vprašaj: Kaj naj vam storim?

Ustavi jim kri iz nevarnih ran,
pokaži jim pot iz polnôci v poldan
in ž njimi veseli se, ž njimi boluj,
njim svojih bogastev največje daruj,
za róko jih primi in vedi na brod,
ki v tihe pristane zarezal bo pot.

Nisi sam! Toliko sester in bratov imaš,
da vsem še imena ne poznaš.

Čim nižji je on, ki prišel je do te,
tem hrabreje sebi iztrži srce
in vrzi ga, vrzi pod sinje nebo,
da pade kot seme v to črno zemljó,
iz črne zemljé da bogato vzkali
in kot zlato seme vzbrsti, obrodi...

JUTRANJE MISLI

Brstje, ovenčano z mavrico démantnih kron —
viša li zarja se, ali se niža zaton?
Gore, ogrnjene v plašče ponosnih kraljic —
ali že sliši se v polju poziv prepelic?

Serci nebesni, namenjeni v tisoč smeri —
kdo vam ukaze razglašá, kdo ceste deli?
Jarka svetloba, življenje vseh delov sveta
giblje, preлива se kakor morjé sem in tja.

Mrzli zrakovi, odela vetrnih halj —
kolikokrat preskočili ste misel iz dalj,
kolikokrat prehiteli ste zarjo oči:
«Rade bi dalje od cvetja, ki majsko dehti...»

Kolikokrat se je sklonil do zemlje Bog,
kolikokrat blagoslovil s svetostjo rok
svojih je gore, preplaval široke ravní:
«Blagor mu, ki iz življenja življenje rodi...»

Ali je čisto srce, ki stopa v ta dan,
ali so cilji njegovi kot spev ubran,
ali dejanja njegova so kakor menih,
ki v družbo šumečo prihaja resen in tih?

Ali je duša zlita tako iz zlata,
da se za druge žrtvuje in sebe razda,
da ji je težja od sebe bratska bolešt,
da ji je žrtev svetejša od lastnih cest?

Jutro se dramí, v njega globinah spi
tisoč zasanjanih dalj, nepoznanih poti;
čist si in zlat, in iz sebe za druge močan?
Dvigni se, stopi ljubeč v blagoslova poln dan!

VEČERNA KRAJINA

Nema je krajina, nem je korak čez njo,
v travah odziva stopinji se šum lahnó,
nemo obzorje se v zlati barvi topi,
listje šušti.

Kdo je poslal v to tihoto pritajen šum,
kdo je premaknil vojščake nevidnih trum,
ki so kipeli v nebo kot omamen sen
srca življenj?

Kje je odgovor? Ali ga sfinga da,
ki je v teh krajih večernih molčanj doma,
ali ga mrzel veter pripiha na jug,
spremljan od tug?

Ni ga odgovora, ni jih toplih besed,
ki bi pod njimi raztajal se večni led;
tvoje vprašanje podira in zida most
v božjo skrivnost.

P R E D M E S T J E

T O N E S E L I Š K A R

Dež rosi in po ulicah tekó potočki in kanal je poln vodé,
ki grgra in pljuska skozi strgane rešetke cestnih lijakov
in mrak je nem in polzi skozi okna delavskih hiš.

Nekaj tisoč ljudi nas je tu.

Fabriški dimniki segajo v nočno nebo in vzkriki siren lomijo
ozračje in otroci čakajo za okni svoje stare. Divje gosi lete na
zapad in na križiščih so lučke zastrte v meglo.

Tedaj so vse ulice polne.

Zidarji gredo kakor beli možje z žaklji preko ram in v škornjih
in kar po blatu in sprevod težkih jeklarjev z robote in v modrih
bluzah

in sajasti kurjači so v sprevodu in oljnati mašinisti
in delavke iz tobačne tovarne se zlivajo v tok.

Žené k ognjišču in možakarji hodijo po kuhinji sem in tja
in so nestrpni in godrnjajo in otroci vrešče in se lové pod mizo.
Stari so doma!

Po večerji oživi Dalmatinec in ona pospravi in krpa obleko.

Potem je že pozno in vse spi. Včasih zariga rešilni avto in oškropi vse hiše naokrog s svojo svetlobo. Zadnjič je rezgnil opolnoči krik Simplon-Expressa, ki je povozil očeta šesterih otrok.

Mrki stražnik stoji pod cestno svetiljko in posluša
klince divjiň gosi in dež rosi in
bo kmalu jutro
in sirena nas bo vrgla iz sna.

P R E D I L N I C A

R A D I V O J R E H A R

Druga za drugo in stroji vmes,
in stroji po dolgem in stroji počez,
in petje koles in šepet transmisij:
«Le vij niti, vij! Le vij niti, vij!...»

Od ranega jutra do pozne noči
se vera in upanje v srcu suši;
od pozne noči pa do belega dne
ljubezen kopní, neizpolnjena mrè.

Je sanjala tista o belih dlanéh,
je sanjala ona o lepih očeh,
o rožah rdečih,
o lilijah dehtečih,
o belih nočeh...

Je sanjala tista o dvorcih v oblakih,
je sanjala ona o divnih junakih,
o svatbi veseli,
otróku v zibeli,
o rádostnih dneh...

A pesem koles ji je sanje prevpila,
in peza koles ji je nade zdrobila,
in vera je umrla v tesnéh transmisij...
«Le vij niti, vij! Le vij niti, vij!...»

Druga za drugo in stroji vmes,
in stroji po dolgem in stroji počez...

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

12.

(Nadaljevanje.)

Prišla je velika noč. Z velikimi svečanostmi so Benečani praznovali spomin Zveličarjevega vstajenja. Praznovali so s procesijami in s cerkvenimi obredi, ki so se jih udeležile ogromne množice in ki jim je dala poseben sijaj vsa beneška gospoda z dožem in z najvišjimi glavami ljudovlade na čelu. Praznično so peli zvonovi z vseh strani, solnce je lilo radost preko palač in ladij, vse široko lagunsko mesto je bila ena sama pesem. Kakor so Benečani med najtežjimi vojnama prirejali svoje veselice, tako so tudi sedaj z lahkoto pozabljali, da trka vojna na vrata. Hrupna brezskrbnost je brez težave prekričala one na dnu, ki so čutili težo časa in ki so s skrbjo strmeli v prihodnost.

Golja je preživel Veliko noč sam s seboj. Umaknil se je ljudem, in radost ni posijala do njega. Prevzel je za znanca službo na ladji, o prostem času pa je veslal s čolnom daleč iz mesta, bodisi proti Mestram, bodisi navzdol proti Chioggi. Ves čas pa je nečesa pričakoval.

Ko se je vrnil domov, je zvedel od matere, da ga je iskala Mocnigova hči. Vprašala je po njem, hotela je vedeti, zakaj ga ni k njim. Končno ga je še povabila na večerno domačo zabavo, ki bo na belo nedeljo.

«Pojdeš?» ga je vprašala nato kratko. Potrta in mračen je bil njen obraz.

«Seveda. Zakaj vprašate?»

Začudila se je njegovemu trdemu glasu in odgovorila:

«Zato, ker je to znanje tvoja nesreča.»

«Nesreča? Zakaj nesreča?»

Sin je govoril kratko in neprijazno, mater je razburjalo. Sedla je in mu povedala, o čemer ni še nikoli govorila. Zanj patricijka ni bila drugega nego vlačuga, ki ga je ujela v svoje mreže. Mami ga in muči. Nič več ni tisti, kot je bil. Služba mu ni več mar, zamenjal jo bo popolnoma in zapravljal zaupanje svojih predstojnikov. Vse, kar je dosegel, bo razpadlo v nič zaradi tega blodnega znanja.

«Najbolj pa se bojim,» je sklenila mati svoje besede, «najbolj se bojim, da se ne zgodi še kaj hujšega, da se ne zapleteš v kak poboj. Vse mi pravi, da boš žrtev, preden se boš zavedel, v kakšne nevarnosti si zašel.»

Sin je vstal, v njem je kipelo. Materina skrb ga ni ganila. «Nisem prišel k vam, da bi me izpovedovali!» je dejal skozi zobe. «Prihranite si svoje nasvete in vse blato, ki ga mečete na deklet! Ni me več volja poslušati vas!»

Obrnil se je in hotel oditi, ne da bi pozdravil. Srd mu je bliskal v očeh, vse, gnev, razočaranje in užaljeni ponos se je mešalo v njih.

A v materi se je oglasila silna moč. Naglo je vstala in zastavila sinu pot. Just je osupnil. Nikdar je še ni videl tako odločne.

«Tako govoriš z materjo?» je dejala ogorčeno. «Tako daleč si že?» «Kakor govorite vi z menoj!» je odgovoril trmasto.

«Moram, ko ne veš več, kaj počenjaš! Mislila sem, da sam poznaš pot, pa si otrok. V zanke so te ujeli in te sučejo na povodcih, kakor sami hočejo. Kdo naj se upre temu, če ne tvoja mati?»

Njen glas ni bil več oster, toda Golja je ostal trd.

«Kaj hočete od mene?» je vprašal kratko.

«K Mocenigovi ne hodi več, postani spet, kakršen si bil, dolžnosti izpolnjuj! Videl boš, da ti bo to v srečo!»

«Hodil bom k Mocenigovim vzlic vašemu zasramovanju», jo prekinde sin. «Kako naj vam verujem, ko govori iz vas sovraštvo! Dokažite, kar očitata!»

«Res? Bi izdali dokazi? Bi te prepričali?»

«Poiščite jih!»

Mati pomišlja, potem pa vpraša:

«Pojdeš tudi proti moji volji k Mocenigovim?»

«Tudi!» odgovori sin neizprosno. Ni ga bilo mogoče zadržati več in mati je opustila vsak poskus.

A dasi je bil Golja že nestrpen, je vendar trmasto čakal ure, ko bi morali biti pri Mocenigovih že vsi zbrani. Kljubovalnost se je oglašala v njem. Ponos mu je pravil, naj pokaže patricijki, da mu ni do nje več nego nji do njega. Očitati je hotel, kako se zabava, kako so ji vsi enaki, on ali kdor si bodi.

Mocenigova hči pa mu je že pri sprejemu otajala trdo skorjo. Z balkona je opazila njegov čoln ter mu prišla naproti. Obsula ga je z očitki, a bili so polni sladkih, laskavih besed. Mamile so ga in ga razvedrile. Pozabil je vse in stopil v dvorano v prvem nadstropju, ozaljšano z bujnim cvetjem, zadovoljen in samozavesten.

Družba je bila že zbrana: dona Mocenigova, Nevina prijateljica Anita, slikar Miroseo in častnik Cerini. Sedeli so okrog obložene mize ter se zabavali z najnovejšimi dogodbicami iz življenja beneškega plemstva. Bile so ljubezenske pustolovščine, smešne,

opolzke, pa tudi nasilne in perverzne. V Benetkah niso pošle nikdar, kakor že ni bilo sestanka, da se ne bi pogrevale na njem. Družba se je zabavala svobodno in ni tehtala besed. Golji se je zdelo, da se že pričinja razbrzdanost. Dona Mocenigova ni bila ona krepostnica, kakor je lebdela Golji pred očmi. Njen obraz je nocoj žarel in njena govorica je bila prepletena z drznimi opazkami, ki so pohotno padale v družbo. Smejala se je, in njeni veliki, beli zobje so blesteli prešerno izmed močnih, rdečih ustnic. Slikar Miroseo pa je dopolnjeval njene besede. Dodajal je dvoumnosti ter se široko smejal, če je povedal kaj posebno dvoumnega. Neva in Anita sta sicer pretili slikarju, kakor bi se bili spotikali, a njegovo pripovedovanje ju je le zabavalo. Hihitali sta se, in to je šele prav podžigalo slikarja. Tudi častnik Cerini se je vmešaval z dvoumnimi opazkami. Komaj je čul, ko ga je Golja poprašal o službi.

«Iz Levanta ste prišli, pravite?» se je čudil Just, ko je zvedel, da je tovariš došel z bojišča prav tedaj, ko so pričeli pošiljati tja ojačenja. «Morda ste ranjeni?»

Tovariš je prikimal in se smehljal tako pomenljivo, da je Golja takoj razumel.

«Nevarno je, kaj? Kmalu se prične zares in potem se ne ve...»

«Da, vsak dan bolj nevarno», pravi artiljerijski častnik, ki ne čuje sarkazma v Goljevih besedah. «Povrhu pa še boji z umazano turško sodrgo, ki ni vredna, da beneški plemič nogo obriše obnjo!» Častnik je govoril, kakor da ne gre v vsem boju tam doli za koristi ljudovlade, ampak zgolj za to, ali se plemiči bijejo s plemiči in ne morda z navadnimi vojaki.

«Saj še vojne ni zanj, če se ne tepe s plemičem!» je pomislil Golja. «Taki so junaki! Tam doli je krvavo in bodo lovorike drage, zato je pobegnil in skriva zdaj svoj strah za svoje plemstvo!»

Morda je častnik slutil Goljeve misli. Čakal je še nekoliko njegovega odgovora, nato pa je dostavil sam:

«Tukaj niti ne veste, kaj je Levant in vojna. Prazniki, banketi, lepotice, to je vaše delo in vaša skrb! Tepec bi bil, kdor bi odtod silil tja doli. Razdelimo si rajši zlo in prijetno po pravici, da ne bo nihče prikrajšan! Nekoliko na Cipru, nekoliko v Benetkah! In narobe!»

Golja je začutil ost. Morda ve častnik kaj več? Ve morda, kar je nameravala Neva? Ali govori le iz zabavljalnosti in iz zlobe?

«Saj tam doli sploh še ni bilo pravih spopadov!» zavrne pikro.

«Kdo pravi, da jih ni bilo?» preseče naglo Cerini.

«Ni jih bilo, na Cipru še ne!» pribija Golja. «Če ste se bojevali na Cipru, še niste poduhali smodnika!»

«Vi pa, vi!» se roga Cerini. «Vi veste, kaj se pravi krvaveti za domovino!»

Justa je razgrelo častnikovo besedičenje. Sunkoma je odpel jopič in pokazal na prsih dolg obronek rane z mečem.

«Dokaz, da se nisem umikal bojem in nevarnosti!» je dejal trdo. Artiljerijski častnik pa se je naglo izvlekel iz zagate.

«Če se vi ne bojite vojne, se je pa toliko drugih! V Benetkah je nešteto častnikov, ki bi že davno lahko bili na bojišču, pa so še tu! Morete reči, da ni tako?»

«Imata že spet vojaške razgovore?» se vmeša Neva. «Nismo dejali že, da nocoj ni časa zanje? To za kazen!» je dejala in rahlo udarila častnika po licu.

«Naprej?» je vprašal ta, smeje se, prepričan, da začenjajo igro. «Seveda, naprej!» je dejal naglo slikar in tudi že dobil udarec po licu. Dona Mocenigova je bila ročna in mu ni prizanesla. Udarec je šel naokoli.

«To je naša običajna zabava», je razlagal slikar Golji, ki se ni mogel prav prilagoditi. «Namen je medsebojno osrečavanje, sredstvo pa je ljubkovanje. Največja nežnost — največja sreča!»

«Toda je li Golja sprejet v naš krožek medsebojnega osrečavanja?» je vprašala Anita.

«Mislim, da je!» odgovarja Miroseo. «Sicer pa mu dam vprašanje.»

Dvignil se je, se sklonil proti Golji in mu pogledal v oči. Nato je vprašal s slovesnim glasom:

«Mladec! Boš govoril po pravici?»

Golja je pritrdil.

«Prisezi!»

«Prisegam!»

«Dobro! Reci, ali si že kdaj poljubil kogarkoli iz te družbe?»

Golja je zardel do ušes, družba je prasnila v smeh.

«Lahko molčiš,» je nadaljeval slikar, «in hrani zase! Če si poljubil koga izmed tega krožka, si že sprejet med nas. Obred se nadaljuje.»

Sedel je, prijel roko done Mocenigove ter jo poljubil.

«Naprej!» je dejal ukazujoče.

«Nikakor ne!» se je vmešala Nevina prijateljica. «Po nagovoru obrednika napivamo nagovorjenemu. Naj živi Golja, ki ni čakal naših sprejemov!»

Prijela je čašo in vstala. Vstali so tudi drugi in trčili z Justom. Vsi so izpili do dna. V trenutku pa, ko je Golja nagnil svoj kozarec, je opazil, kako je mladi častnik prijel Nevo za golo, blestečo nadlaket in jo v naglici skrivaj poljubil. Just ga je udaril

s pogledom ter se zapičil Nevi v oči. Patricijka pa je ostala povsem ravnodušna in se je samo malomarno zganila, kakor da se hoče otresti nadležnega vsiljivca.

«Kazen!» je dejala Anita, ki je tudi sama opazila poljub. «Kar se je zgodilo, je bilo brez obrednikove vednosti!»

«Nikakor ne!» se je opravičeval častnik. «Obrednik je ukazal naprej! Ko sem spil, sem izvršil po ukazu.»

«Ni res! Obrednik naj govori, ali so bili prsti ali nadlaket!»

«Oboje!» odgovori takoj slikar. «Poljubil bi bil tudi nadlaket, pa ste me motili z napitnico. Hitro bom dopolnil.»

Komaj je izgovoril, je tudi že poljubil krepko, golo roko patricijke tik pod ramo. Poljubi pa so šli okrog, da ni Golja vedel, ali naj se smeje ali jezi.

Tako se je vrstilo ljubkovanje s pijačo, in obrazi so žareli. Družba je postajala vedno glasnejša. Tudi Golje ni več zadrževala sramežljivost. Spočetka se je čudil doni Mocenigovi, ko jo je videl tako razigrano in zaupno s slikarjem. Kmalu pa je spoznal, da še ni v letih, ko bi se morala odpovedati uživanju. Njen mož je bil dokaj starejši in se ni menil za drugo kot za svoje posle in državne zadeve. Če je patricijka hotela še živeti, kdo bi ji mogel zabraniti? A ko je gledal, kako je objemala slikarja ter si ga stiskala na prsi, je prišlo tudi njega. Prišel je objemati in poljubljeni Nevo, ne da bi ga količkaj motila navzočnost drugih. Saj so vsi počenjali isto! Koga naj potem zadržuje še kaj? Kar mu je bilo prej nemogoče, je postalo zdaj razumljivo samo ob sebi. Saj so le predsodki, ki človeka ustavljajo! Otročji in smešni predsodki! In sladko je in prijetno! Zakaj torej ono hinavsko skrivanje in potajevanje? Uživajmo, ko je mladost kratka in bežna! Živimo, dokler je čas! Predajmo se radosti in izpraznimo do dna njeno čašo! Vroče grško vino je lilo po mizi in vnemalo kri. Njegov vonj je razburjal živce in bičal voljo. Neva in Anita sta vstali, trčili, izpili in zagnali kupici daleč po dvorani, da je nekje jeknilo steklo in se sesulo žvenketajoč. Objeli sta se nato in se poljubljali burno, strastno.

Tudi drugi bi bili ponovili za dekletoma, da se ni oglasila dona Mocenigova in jih zadržala.

Se je zavedela? se je začudil Golja, ko je čul svarilo. Čakal je in skušal presoditi, ali ni že zagrešil česa, česar ne bi bil smel. A družba je že sklenila, da se moški presedejo. Na njegovo mesto je bil določen artiljerijski častnik, na Cerinijevo je prišel slikar, na slikarjevo je moral Golja. Dasi je Just slišal in videl vse razločno, je vendar čutil, ko je vstal, da se nima več v oblasti. Zbal se je, da se opoteče. Varuj se, mu je šepetalo nekaj, ne pij več!

Sicer ne boš vedel, kaj počenjaš! Naj pijejo sami, če se jim hoče! Nerodno se je priklonil patricijki ter sedel na svoj novi sedež. Dona Mocenigova ga je opazovala in se šalila, češ, ali se je boji, ker tako previdno premika stol. Opravičeval se je, a besede so mu sproti uhajale iz spomina. Nekaj je bilo v obrazu patricijke, v njenem smehu, v vsem njenem prezrelem telesu, kar ga je silno vabilo. A ni vedel, kako se to godi in ali mu je prijetno ali zoprno. Vino me omamlja! mu je preletelo možgane. Ne vem več, kaj se godi z menoj, nisem več gospodar samega sebe!

A iz vseh besed Nevine matere in iz vse njene prijaznosti je razbral, da ji je prijetno, ker je sedel k nji. Šalila se je ž njim, nekaj materinskega je bilo v njenih besedah. A za vsem je prežalo nekaj razbrzdanega, kar si ni prav upalo na dan.

Komaj se je družba menjala, se je spet nadaljevala igra.

«Luči bi ugasnili», je menila Neva. «Naj upihnemo?» Vsa razžarjena je gledala Cerinija, njene oči so bile polne sle.

Mati jo je zavrnila in družba je obžalovala. Misel je bila že daleč proč, in Golja se je nenadoma zavedel, da so ga roke patricijke privlele k sebi. Isti trenutek je čutil njene sluznate, vroče ustnice, njen dih, njeno voljno telo. Kri se mu je vnela, srce mu je zaplalo, roke zrele žene so ga divje prižemale.

Nevina mati je to? V možganih ga je udarilo, skušal se je izviti iz objema. A ni bilo lahko, patricijka ni čutila Goljevih misli. Le polagoma se je oprostil in strmél, kako mu je naenkrat vse jasno. Ali ni pil vina? Ali je njegova omamna moč v trenutku prešla? Dona Mocenigova si je z obema rokama popravljala lase. Smehljala se je, in v njenem smehljaju je gorela neukročena sla. Na drugi strani je tedaj Golja uzrl Nevo, ki je bila kakor izgubljena v objemu častnikovem. Poljubljala ga je, ne da bi se količkaj zmenila za Goljo in vso družbo. Polzaprte so bile njene oči in krčevito je božala Cerinija po glavi.

V Golji je vzkipel srd. Stisnil je pesti in planil. Krikniti je hotel in udariti. A komaj se je družba ozrla vanj, se je spet sesedel kakor izpodkleščen. Se nisi tudi sam pravkar poljubljal z njeno materjo? ga je zadela misel. Ni bil to pohoten poljub, nič lepši od njihovega? Da, celo mnogo mnogo nečistejši? Dva mlada človeka sta tam. A tu? Ti, ki bi bil lahko sin te ženske, in ona, ki je Nevina mati! Ni tvoj poljub že krvoskrunstvo? Po vsem tvojem znanju z Nevo?

Golja se je streznil. Glava mu je bila čista, kakor bi ne bil niti pokusil vina. Neva in častnik sta se ločila, a v njenih očeh je žarel še ves ogenj strasti. Motne so bile in okrvavljene. Zdelo se je, kakor bi se dekle šele počasi zavedalo.

Tedaj se je Golji zagnusilo. Vse se mu je zagnusilo, Neva, nje mati, njeni polteni poljubi, vsa družba in ves ta večer. Najrajši bi bil vstal in bežal od teh ljudi. Kakor da je ves blaten pred seboj, se mu je zdelo, kakor da se je razgalil do nagega!

Videl je, da je zašel v divji vrtinec. Zdaj je razumel slednjo besedo, slednjo misel svoje matere, ki mu je branila v hišo Mocenigovih. Ali ve, kakšno je življenje v teh palačah? Nikdar ni tako čutil prepada med seboj in tem svetom, kakor ta trenutek.

Bled in spremenjen je bil Goljev obraz. Neva je morala čitati v njem vse silno razočaranje, zakaj stopila je k njemu, položila mu roko na glavo, sklonila se k njemu in ga vprašala, ali mu ni morda slabo.

«Nič mi ni!» je dejal on trdo in uporno, da se je Neva zavzela. «Ni res!» ga je zavrnila Neva, ki je čutila njegov upor. Golja pa je molčal trdovratno. Pred njim je iz somraka dvorane rastel Lorenzo, Dalmatinec, s svojimi pronicavimi očmi. Gledal je nanj in na vso to družbo z neizrečenim zasmehom in prezirom.

«Golja, si res ti?» je vpraševal. «Res ni več poti iz globine tvojih blodenj? Ali že toneš v žrelo, ki je zazijalo pred teboj, še preden si ga zapazil?»

Neva je vendar zvabila Justa k oknu, odkoder se je odpiral pogled na nočno mesto. Nevoljen je šel, gnev mu je naraščal v srcu.

«Veš, da je to slovo?» ga je iznenadila, da je ostal kakor pribit. «Veš, da smo nocoj zadnjič skupaj? Ti ni še nihče povedal?»

Govorila je, kakor da se šali. Njen obraz je blestel in niti sledu kake žalosti ni bilo na njem.

«Ne razumem te!» jo je zavrnil Golja.

«Slovo je tu! Brodovje odpluje v nekaj dneh. Beli Zader je vaš prvi cilj!»

Goljo je zadelo. Ni ga zadela novica, ampak način, kako mu je Neva vse povedala.

«Lahko se veseliš!» je dejal s srcem, polnim pelina.

«Kakšna beseda je to?» je osupnila patricijka.

«Kakšna beseda? Saj čujem! Saj ne moreš prikriti svojega veselja!»

«Čemu se ne bi veselila?» vzklikne patricijka. «Slovo je tu, a ne najino!»

«Dvoumno govoriš!» sikne Golja.

«Jasno govorim!» zavrača Neva. «To ni najino slovo, ti ne odideš! Ukrenila sem, kar je potrebno, da ne pojdeš iz Benetk.» Gleda mu v oči, da bi se prepričala, kakšno veselje mu je napravila. A Golja ji ne verjame. Trdo in žaleče jo zavrne:

«Nimajo Benetke dovolj lepih mož?»

Na Cerinija misli, trdno prepričan, da je mladi častnik njen ljubimec.

«Tako? To je tvoja hvaležnost?» vzkipi Neva. Oči se ji svetijo, glas ji drhti. «Ali ne veš, s kom govoriš?» vprašuje pridušeno. «Vem, še predobro vem!» zavrne Golja z istim glasom, in njegove besede so kakor pest. Patricijka se obrne in odide.

Prav je! se oglasi nekaj v mladeniču. Silen gnev zagori v njem, gnev, ki je kakor odrešenje. Golja ve, da nima ničesar več iskati v tej hiši. Njegov sklep je trden: odšel bo odtod, odšel za vselej! Trdnih korakov stopa proti družbi, a Mocenigova hči se je morala premisliti. Vrača se k njemu, zapiči vanj svoje oči in vpraša:

«Obžaluješ, kar si dejal?»

«Nimam česa obžalovati!» raste njegov srd. Ozre se naokrog, da bi našel svoje reči. Namenjen je oditi, naj se zgodi karkoli.

«Kaj? Oditi hočeš? Tako hočeš oditi?» vre strast iz patricijke.

Nikdar je Golja še ni videl take. Niti kaplje krvi ni bilo v njenem licu. Tresla se je, in Justu se je zdelo, kakor da se užigajo krči v njej. Molče sta si stala nasproti, trenutki so bili kakor večnost.

«Pojdi!» se je naposled utrgalo v dekletu. «Pojdi, a ne vprašaj jutri, če je mogla Mocenigova hči preboleti to noč!»

Z roko si je pokrila oči, Goljo pa je zgrabilo v grlu. Njegov sklep se je nenadoma zamajal.

«Neva!» je dejal tiho in s težavo. «Res ne veš, da živim le tebi?» Patricijka se je vzravnila. Premagala se je in dejala:

«Vrniva se k mizi!»

Njen glas je bil suh. Golja je čul iz njega, da mu ni odpustila. Vrnil se je k družbi negotov in kakor premaganec, kakor jetnik. Težilo ga je, burno je vrel potlačeni upor v njem.

Družba je postajala trudna. Vino, ki je prej podžigalo kri, je legalo zdaj z leno težo na ude. Treba bi bilo piti čez mero, do razdivjanja, ali naužiti se čistega zraka, da bi pregnal strup, ki so ga vpile žile. Pozna ura je vabila k počitku, gostje so se pripravljali na odhod.

Neva je pridržala Goljo na stopnicah, da so drugi odšli.

«Nocoj se je zgodilo dejanje!» je dejala ironično. «Dokazal si mi svojo veliko ljubezen!»

«Nič manjša ni od tvoje!» je odgovoril z enakim glasom.

Spet se je patricijka razgrela.

«Kako si upaš!» mu je zapretila. «Pomagati ti hočem, rešiti te hočem trpljenja in nevarnosti, ker te ljubim! A ti? Za plačilo me sramotiš, žališ me nizkotno. Vem, niti en trenutek prave ljubezni še ni zagorel v tvojem srcu!»

«Z vsem srčnim ognjem te ljubim!» se brani Golja. «A sama si kriva, če te ljubim z bolečino!»

«Od sebe me pehaš s svojimi dvomi, da obupujem, in ne vem, kaj počenjam. Povedala sem ti že, a nočeš razumeti. V tem je vse zlo!» Golja čuti, da je vsaj nekoliko resnice v Nevinih besedah. Čuti, da je krivičen, zato molči. Patricijka pa vidi, kaj se godi v njem, in vpraša nenadno:

«Pojdeš v Zader?»

«Kaj praviš?» obstane Golja in išče smisla njenih besed.

«Pojdeš v Zader?» ponovi Neva, in njen glas ga boža kakor mehka, topla roka. Motne so njene oči, kakor od solz vlažne.

«Nikdar brez tebe!» odgovori Just odločno, zakaj pred njim vstaja kakor prenovljen ves žar Nevine ljubezni. Ustavi se in jo prime za obe roki, kakor da je prišel trenutek velike sprave. Toda Neva se zgane.

«K njim morava,» pravi, «sicer naju bodo pogrešali!»

Še se skloni k njemu ter mu šepne nekaj na uho. Po stopnicah pohitita in doideta družbo. V svitu plamenic so se poslovili, gondole pa so se zazibale in utonile v noč.

A ni prešlo pol ure, ko je v prelivu za Mocenigovo palačo nekdo pritajeno priveslal in pristal pri vratih na vrt. Prožno je skočil na kopno ter se še enkrat ozrl kakor jastreb okrog sebe. Pokojno je ždela noč, nikjer ni bilo žive duše. Le glicinije so dehtele od zidov in z vrta. Ni jih bilo videti, a ves zrak je bil nasičen z njihovim vonjem.

«Si ti, Just?» se je tiho oglasilo iz teme.

«Neva!» se je glasil odgovor in mlada človeka sta se krčevito objela.

13.

Ni bila več noč in ni bilo še jutro. Hlad je ležal nad mestom, jutranji mrakovi so bili polni mrzle megle, da so se povsod vse-dale goste kapljice, da jih je obleka vpijala vase in je človeku segalo do mozga.

Golja se je vračal domov. Zaviti v plašč je hitel, da bi se ogrel. Zeblo ga je, hlad mu je lil po hrbtu kakor mrzli vodeni curki. Vedel je, da je to posledica prečute noči in razmišljal je, kako bo prebil dan, ki se šele poraja. Zjutraj je moral nastopiti službo. Prišel je do Rialta in hotel čez most na drugo stran, odkoder je imel le malo do doma. A komaj se je vzel na prve stopnice, se je premislil: kam hočeš? Domov? K materi? Ob tej uri, ob zori? Obrnil se je in hitel nazaj, odkoder je prišel. Ponosna Mocenigova palača je stala tam, in visoko zgoraj, za belimi zidovi spi Neva,

patricijska hči. Kolikokrat je šel tam mimo in jo gledal z očmi svoje duše ter bil ves blažen in potešen. A danes?

Do srca ga je zazebló. Bil je čas in je zatónil. Bil je čas, ko je gledal Nevo v blesku vodá in neba, ko jo je čúl v drhtenju vetra in zvonov, v najtišjem dihu polnočnega miru. Bil je čas in je zatónil. Vse je zgorelo v enem samem vročem zublju, vse, kar je sanjal dolga leta!

Golja beži in sam ne ve, kam. Zavest prevare vstaja v njem, pred Nevo beži in pred samim seboj. Skozi Mercerije blodi in jih ne vidi, mimo Prokuracij, po Rivi degli Schiavoni. Kako je sanjal in kako je vse prešlo! Ni bila ljubezen, bila je sla. Nečesa velikega je iskal, nečesa božanskega, in prišla je Neva na pot in mu jo presekala. Kaj mu ostane še od onih prelepih sanj, ki so šle z njim vso mladost? Gnus samo in bol! Cerini, Loredan in še drugi, ki jih ne pozna, pa stojé ob strani in se posmehujejo njegoví boli, njegovim smešnim, otročjim sanjam!

Tiho se je belilo daleč za morjem. In z daljnim svitom je vstajala v Golji misel. Blodil je, zabredel je globoko v močvirje. Zašel je, a ni utonil. Vstati mora iz noči, očistiti se, četudi v trpljenju. Daleč sega Serenissima, daleč preko zemelj in morij. Na skrajnih mejah svoje moči bo še imela mesta zanj. Prostovoljno se bo javil, naj ga pošljejo v Levant, v Sirijo, v Egipt, kamorkoli, samo da se že iztrže žgočím verigam. Samo tam doli je še prostora zanj in nikjer drugje ne več!

Svitálo se je nad mestom, čas je prihajal, da se je moral Golja javiti na ladji. Poklical je čolnarja, ki je dremal ob bregu, ter mu povedal smér. Sedel je v čoln, trdno odločen, da stori, kar je sklenil.

Ko je stopil na krov ladje, je solnce posvetilo izza Giudeke. Bled in razmražen je bil Just, prečuta noč se mu je zabrazdila v obraz. A vsaj razdvojen ni bil več. Javil se je komputistu, tajniku na ladji, ter mu povedal svoj sklep.

«Žal mi je,» je dejal ta, «toda od sinoči ne smem več sprejeti nikakih prijav!»

«To pomenja ...» si je Golja skušal počasi razjasniti in je opazoval častnika.

«To pomenja, da ni več mogoča nobena sprememba na ladji. Z drugo besedo: vojno stanje! Sem povedal dovolj?»

Golja je osupnilo — Mocenigova hči je torej govorila resnico. A kaj je potem z onim njenim zagotovitilom? Je morda rekla kar tako? Ga je varala?

V Golji se je oglasila čudna radost. Tem bolje! mu je govorilo nekaj. Odjadráli bomo iz Benetk, in že to pomenja rešitev! Če

pomeni to tudi vojno, nič ne de. V ničemer tako ne zatone vse, kakor v vojni. Če se vrne, bo pokopano, kar je bilo. Če pa mu je usojeno, da pade, ni pomoči.

Justu se je razvedril obraz. Le dve misli sta ga še vznemirjali: da bi že čimprej dvignili sidra in da se mati ne bi ustrašila preveč. Pa saj je bila morda že pripravljena na to in morda tudi vdana v sinovo usodo. Morda ji bo prineslo tolažbo brezmejno zaupanje v božjo voljo!

Na galeji je bilo že drugo življenje nego doslej. Dasi so bile ladje že davno pripravljene, se je vendar izvršil natančen pregled, zakaj vse je kazalo, da bo vožnja izredno dolga. Nihče ni vedel, kam gredo, vendar so bili vsi prepričani, da je Levant njih cilj. Serenissima se je odločila. Zmagala je vojna stranka. Štirideset galej je čakalo, cvet beneških mornarjev je bil zbran pod generalnim kapitanom Hieronimom Zanetom. Ob strani mu je stal Anton Canale, zmagalec v nešteti bitkah nad korzarji. Poleg teh dveh mož pa je Ljudovlada zbrala še osemdeset mladih plemičev iz najuglednejših beneških rodbin, da se dodelijo ladjam kot nekaki odgovorni vodje.

«Brez skrbi smo,» je pošepetal Lorenzo Golji, ko ga je srečal samega; «popoldne prevzamejo gospodje ladje in šlo bo, da bo veselje!»

«Morda ni imela Ljudovlada še nikoli tako pripravljenega brodovja kakor ga ima danes!» je odvrnil Golja, ki ni hotel poslušati zabavljic.

«Kdo pa govori o brodovju? O plemičih govorim!»

«Plemstvo je neštetokrat dokazalo, da se zna boriti! S stolpov ladij so plezali na ozidje Carigrada in se niso bali umirati za slavo in čast Serenissime!»

«To je bilo, dragi moj! Pa ni več! Ni več takih patricijskih sinov, pa če so trikrat zapisani v zlato knjigo!»

«Potrpi!» ga ustavlja Golja. Kmalu bodo imeli priliko pokazati, da teče po njih žilah junaška kri! Ne vsem, a večini!»

Lorenzo se je smejal.

«Da, junaška kri!» je ponavljal. «Kadar so pri ženskah! A z Osmani jih ne bo veselilo, povem ti! Istrani in Dalmatinci smo večkrat nego njeni sinovi priborili Serenissimi čast. Ne veš tega?»

«To je samohvala! Zakaj pa sami niste zgradili takega mesta? Zakaj se niste sami zasidrili v Levantu? Saj še lastnih krajev niste znali ubraniti pred beneškim levom!»

«Beneški lev? Prijatelj, ali veš, kaj je to? «Zecca» je beneški lev! Tebe in mene je dobil ta lev pod svojo šapo — to je levova šapa:

dukati! E, ne ti ne jaz jih nimava! Zato pa sva tu in bova jutri, pojutrišnjem tam, kjer bodo hoteli drugi!»

Kakor je Lorenzo napovedoval, tako se je zgodilo. Še isti dan so prišli mladi patricijski sinovi na ladje, znak, da odhod ni več daleč. Mornarji so dobili kratek rok, da uredijo svoje zadeve. Vse pa se je vršilo kakor v najmirnejših časih, natančno po predpisih. Bilo je, kakor da gre mogočno ladjevje na veliko vežbo, na daljno križarjenje. Mogočno število galej, njih polna oprema in splošno prepričanje, da je treba naposled zavihteti meč, je navdalo Benečane s silno samozavestjo. Spet dviga lev sv. Marka železno šapo in vse zveri pobešajo svoje!

Golja je opravil svojo službo laže, nego je mislil, ko jo je zjutraj nastopil. Nepričakovana naglica dogodkov mu je razgnala težke misli in obrnila njegovo pozornost drugam. Živo vrvenje na ladji ga je razvedrilo, gibanje in sveži zrak sta ga ojačila. Ko je zvečer odhajal z ladje, je bil sicer utrujen, toda pobitosti ni čutil več. Težilo ga je le to, kako naj razodene materi, da je prišel čas ločitve. Naj pove, da je te ure vesel? Da se veseli, ker se bo končno osvobodil žgočih vezi?

Česar ni mogel Golja storiti nikdar prej, to je storil nocoj. Izpovedal se je materi, dasi je pri prvih besedah drhtel od razburjenosti.

«Saj sem vedela vse,» je dejala mati, «v očeh sem ti brala, da to ni ljubezen! Bil je ogenj! Kaj bi bila dala, ko bi ga mogla pogasiti!» «Bila je prevara!» je govoril sin. «A prepričan sem bil, da je ljubezen.»

«Če ogenj ugaša, tem bolje!» je tolažila mati. «Morda boš vendar spoznal, kaj je prava pot in kaj so blodnje. Če boš bolje živel, verjemi, boš vendar še imel pravico do sreče. Potem tudi najdeš resnično ljubezen. Toda ne tam, kjer si jo mislil najti. Če pa pojdeš po napačni poti, boš nesrečen, in jaz s teboj! Na razpotju si. Vidiš ga sam in izbiraj!»

Just je čutil resnico v materinih besedah. Tudi v njem samem je rastle to spoznanje. Če ni našel tega, za čemer je s tako silo hrepenel vso svojo mladost, če je bil prevaran, ali res nima pravice, da bi vendarle dosegel kdaj? Blodil je, a odprle so se mu oči, in zdaj ve, da je cilj velik in lep. Doseči se da, toda samo z borbo. Z borbo s samim seboj, s svojim lastnim življenjem!

V Golji se je dvigal sklep. Po viharju, ki ga je pretresel do dna, je imel eno samo pot pred seboj, mirno, solnčno pot, pot brez strasti in požarov. S sklepom je vstajala v njem samozavest, nova volja do življenja.

«Odplujem,» je tolažil mater, «prepričan sem, da se vrnem. Nekaj mi pravi, da ne bom padel, da bodo mimo mene žvižgale puščice. Ne bojim se sovražnega meča, znal se mu bom ubraniti. Vojna je, a jaz hočem živeti! Vajen sem boju in se ga ne strašim. Ne skrbite, mati! Ko bo končano, se vrnem. Videla se bova, ne zavržem svojega življenja. Ne tu, v tem lahkoživem mestu, ne tam doli, v krvavem metežu! Živeti, živeti hočem!»

Marsikaj sta še govorila mati in sin, zakaj ure so bile štete. Kdo ve, kaj se bo zgodilo ta čas, kaj je pred njima? Sinu je bilo laže, ker je naposled padel zid med njima. Mati se je pomirila, ker je videla, da vstaja sin k novemu življenju. Zbližala sta se ta večer, pozabljeno je bilo vse, kar ju je razdvajalo in odtujevalo.

Ko se je Just odpravil počivat, je v dnu svoje duše čutil prebujenje novih moči, novih, lepih nad, dasi so pele vojne trobente in klicale na bojišče. Nova radost se je dvigala v njem in mu ni dala zaspati. Še dolgo je poslušal mater, ki je molila v stranski sobi, tiho, polglasno, kakor bi skrivala molitev pred njim. Iz vzdihov je spoznal, da moli goreče, kakor morda že davno ne. Ali moli iz hvaležnosti, da je sinu došlo razsvetljenje?

Še v polsnu je čul materino molitev in nenavadno ga je ganila. Zdelo se mu je kakor tiho poroštvo za prihodnost: četudi ni nikogar na svetu, ki bi mislil nanj, mati ga ne pozabi, saj živi le zanj in za njegovo srečo!

* * *

Drugo jutro je bilo vse mesto v zastavah. Na doževi palači, na kupolah bazilike, na zvoniku, na palačah, na visokih jadrnikih galej, povsod je plapolal zlati lev sv. Marka. Zasijal je v prelestnem majske solncu, široko se je razkrilil v razigranem vetru z morja, ponosno je vprl pogled na vse strani, kjerkoli bi prežali sovražniki ljudovlade. Sama mladost se je razcvela čez noč. Vsa okna proti odprtemu morju od Velikega preliva mimo doževske palače preko Rive degli Schiavoni in doli do ladjedelnice so pozdravljala, škrlatno ogrnjena, čudovito vrsto galej, razporejenih za odhod. Neštete množice so vrele na obrežje in občudovale to moč, ki bi mogla zlomiti svet. Še je stala Serenissima! Te ladje so pričale, te ladje, ki so se svetile, kakor bi pravkar došle iz arzenalov. Tisoči in tisoči praporčkov vseh barv so trepetali z jadrnika na jadrnik, spenjali se po vrveh in pozdravljali beneško ljudstvo, ponosno, kaj vse zmore, kako silna je njegova moč. Še pred kratkim se je zdelo, kakor bi bila ljudovlada razklana od notranjih bojev. Zdaj pa je spet zgrabila vajeti ena sama železna pest in jih držala trdno. Ena volja je ukazovala, neomejena in absolutna, in

tej volji je bilo podrejeno vse, hotenje in življenje ljudi, njihov imetje in njihov kri. Zdelo se je, da ima ta volja toliko vero vase, da izpelje nemogoče reči in da si upa lotiti stvari, ki bi jih drugi niti ne mogli zamisliti. Na ukaz te volje so se zganile vojne ladje, so se postavili mornarji na svoja mesta, je zavalovilo vse veliko mesto in je zadrhtel svet doli do Libije in Levanta. En sam gibljaj te strašne sile, in ogromni stroj je oživel, od drobnega praporca pa do milijonskih množic, ki so bile priklenjene z verigami Serenisime.

Morje je blestelo sijajno in vabilo v svet. Čudovito je objela dalja mornarje, dalja, novost in negotovost vsega, kar ima priti. Nekaj velikega se je spuščalo to jutro človeku v srce, nekaj kot zavest velike prostosti. Nihče ni mislil na silo, ki je držala v eni sami roki usodo vseh teh strojev, teh tisočev mornarjev in množic, ki so jih prišle pozdravljati. Vsi so začutili, da se dvigajo iz ozkega kroga, iz vezi dneva in da dihajajo svobodneje. Obzorja in dobe so se ta trenutek odpirali pred njimi.

Mogočen strel je odjeknil od doževske palače, od Prokuracij in se nesel čez Giudeko na neizmerne vode. Bil je kakor obvestilo, da so kocke pale, da se je začela igra in da prihajajo usodne stvari. Bobnel je kakor grom pred nevihto, in golobi iznad pročelja bazilike sv. Marka so se vsuli pod nebo ter bežali na vse strani.

Tedaj je stopil Hieronim Zane, generalni poveljnik, na svoj poveljniški most in dal znamenje, naj dvignejo sidra. Verige so zarožljale in vode so pljusknile: sidra so se dvignila iz vod ter se pripela ladjam ob boke.

Poveljnik je dal drugo znamenje, in mornarji so vreli na krov ter se razvrstili vzdolž ladij. Vzravnali so se, obrnjeni proti obrežju, v dolgih vrstah in molče pozdravili beneško mesto. Množice na obrežju so vzdrhtele. Videle so, da gredo ti lepi, zdravi ljudje v boj, čutile so, da jih je toliko, ki stoje nad grobom. Zahrumelo je na trgu sv. Marka, na Piazzetti, na Rivi, en sam ogromen krik je pretrgal ozračje. Beneško ljudstvo je v deliriju vihtelo zadnji pozdrav junakom.

Še tretje znamenje je dal Hieronim Zane, in vrste vesel so se zamajale: najprej na njegovi ladji in potem na vseh drugih zapovrstjo. Zagrmel je drugi strel, da so žvenketala stekla beneških palač, in za njim tretji, četrti, vedno več. Galeja generalnega kapitana je krenila na čelo ostalih in v gromu strellov in v dimu žrel je pokazala pot na odprto morje. Nenavadno se je vmešalo tedaj zvonjenje z vseh strani beneškega mesta med grom topov, med krik množic in mornarjev.

Na poveljniški ladji pa je veličastno plapolala ogromna zastava z levom sv. Marka, nepremagljiva, silna in strašna. Trojica najvišjih iz Sveta desetorice, izbrane izmed stotine patricijskih rodbin ljudovlade je spet enkrat praznovala zmagoslavje nad beneškim ljudstvom, nad dožem in beračem, nad trgovcem in muranskim rokodelcem, nad ubožanim plemičem in nad sužnjem, ki ga je usoda vrgla v to lagunsko mesto. In je triumfirala trojica iz desetorice nad vsemi zemljami, nad mesti in morji, nad trdnjavami in gradovi, nad tržišči in obširnimi nasadi, nad podjarmljenimi in nad zavezniki od osrčja Evrope vse doli do bregov Afrike in Azije. Trojico ljudi iz desetorice si je izbral lev sv. Marka, da je neomejeno vladal na štiri strani sveta, neomejeno z ognjem in s krvjo.

Konec drugega dela.

H K O R E S P O N D E N C I C A N K A R - L U Š I N O V A

P R I O B Č I L J A N K O G L A S E R

Iz korespondence, o kateri sem poročal in jo deloma priobčil ob petdesetletnici Cankarjevega rojstva (L.Z. 1926, 343 in 429), se je naknadno našlo še par stvari: štiri karte in tri pisma. Najstarejša med njimi je novoletna karta, datirana s 1. januarjem 1902. in naslovljena v Ljubljano (na žensko učiteljsiše), najmlajša (razglednica «Tivoliteich») je bila poslana iz Ljubljane 18. aprila 1907., ko je bila Anica že poročena na Plešivcu; obe sta brez besedila, samo s podpisom. Vse drugo je iz leta 1904., ko je bila Anica učiteljica pri Sv. Benediktu v Slovenskih goricah. Od tega je ena dopisnica (razglednica dunajske Alserstrasse) vsebinsko brezpomembna, vsebuje namreč samo stavek: «Še en lep pozdrav! Ivan Cankar.» Odposlana je bila 17. marca 1904., en dan po razglednici «Der Weinkoster», ki jo s pismi vred priobčujem spodaj.

Idejno se tu priobčena korespondenca priključuje pismom iz leta 1902., in ima isti značaj intimne izpovedi. Naravnost dragoceno je v tem oziru 2. pismo. Literarno so zanimive v korespondenci opazke o «Hiši Marije Pomočnice», «Gospe Judit» in nekem «velikem novem delu», ki ni točneje označeno.

Kedaj bi bila Anica priobčila kak feljton v «Slovenskem Narodu», kakor je omenjeno v prvem pismu, ne vem. Da pa se je res poskušala v beletristiki, priča njen sestavek «Moja svakinja Krista».

ki je izšel pod psevdonomimom B. L. (= Bregant Lušin) v «Domačem prijatelju» 1908., str. 97--101.

1.

Draga Ana!

Prišel sem danes na Dunaj in sem dobil na univerzi Tvoje pismo. Čudomehko mi je bilo pri srcu, ko sem bral, da si Ti, tako vesela in življenja vredna, obsojena v dolgočasno štajersko vas. Komaj se (!) Te morem predstavljati v takem milieu-u, kakor mi ga opisuješ. Kakšen vrag pa Te je bil zanesel tjà? Jaz bi ne živel takega življenja niti mesec dni! Saj družbe človek nazadnje ni tako potreben, ali potrebno je, da je vsaj okoli njega nekaj resničnega življenja. Če samotarim, tedaj je najboljšje, da samotarim v vélikem mestu. Zato sem pobegnil iz domovine!

Bil sem namreč tri mesece doli, od novembra pa do včeraj. Z Minko sem govoril samo dvakrat in še to le mimogredé. Povedala mi je, kam Te je bil veter zanesel — toda pozabil sem, kajti tistih štajerskih svetnikov je toliko! Precej prvi dan, ko sem prišel v Ljubljano, sem se sprehajal okoli kolizeja in sem se z neveselo dušo spominjal nekdanjih časov. Koliko je že od tega? — Na tisti cesti sem bil, ki so gledala nanjo okna Tvojega stanovanja in koder sem se tolikokrat sprehajal ter čakal Tvojega pozdrava. Za kolizejem sem bil, kamor si prišla časih o mraku z vrčem v roki in bil sem tudi tam, kjer sva stala nekoč v ranem jutru in si bila Ti še vsa zaspana in skuštrana; na čelo in na senca so Ti padali lasjé izpod rdečepisane šerpe. — Koliko je že od tega? Veliko se je spremenilo v tem času — okoli naju in v naju morda še veliko več. —

Nič nisem bil vesel domovine, ki je nisem videl pet dolgih let. Lepa bi bila, ko bi ne bilo ljudi. Ali ljudjé so strašni! Morda jim delam krivico, morda niso nič slabši od drugih in se mi zdé tako neskončno zabiti samo zategadelj, ker jih dobro poznam. Ali to je vseeno: osel ostane osel in jálov bi bil izgovor, da imá sorodnikov tudi drugod ... O draga Ana, — in tem ljudem moram peti, brenkati na svoje gosli tem debelookim karpom! —

Glej, v melanholijo me je zavedlo Tvoje pismo! Toda ne misli, da zmirom tako klaverno tožim; tolažim in razveseljujem se s tem, da zabavljam svojemu občinstvu v obraz, ono pa mi za plačilo še aplaudira! —

Malo sem dobil starih znancev v Ljubljani in še tí so se mi zdeli nekako skisani. (—) n. pr. je že popolen filistejec, Aškerc je kompletен idijot itd. Dekleta, ki sem jih poznal, so večjidel taka,

da bi človek vzdihnil in šel žalosten dalje. Morda se mi je zdela ta sprememba (prečrtano: morda) zato tako velika, ker sem se bil spremenil tudi jaz. Ali to nič ne dé: danes gledam z današnjimi očmi in kar je bilo, se ne povrne več. Neumno bi bilo, sentimentaliti se po nepotrebnem in si tako greniti še tisti bore košček sladkosti, ki ga prihodnost morda še prinese. —

Najboljše je, da dela človek in se za druge stvari ne briga. Ta nauk izpolnjujem zdaj že dve leti in zdaj sem vendarle nekoliko vesel, če se ozrem na vse tisto, kar sem napravil. Veliko je plev in smetí, ali kljub vsemu je zraven tudi par poštenih besed. —

Govekar mi je povedal, da si napisala nekoč feljton za «Narod». Povej mi dotično številko, da pogledam v vseučilišni knjižnici. Zdaj, ko se dolgočasiš tam onkraj sveta, Ti pride morda spet kaj na misel.

Rad bi se malo razgovarjal s Teboj, zato Te prosim, da mi odpišeš, kadar Ti ostane kaj prostega časa.

Prisrčno Te pozdravlja

Tvoj udani

Ivan.

Dunaj

5. febr. 904.

[Ovitek ni ohranjen: Na 8. (zadnji) strani je opremljeno pismo s številko 26; numerirala ga je brez dvoma Anica, vendar najbrž šele v poznejši dobi in brez ozira na kronologijo ali pa ne vpošteva vse pisem, ker bi sicer bila številka prenizka.]

2.

Draga Anica!

Veš zakaj Ti tako dolgo nisem pisal? Slabe volje sem — kakor sivo, dolgočasno vreme zunaj — in preveč Te imam rad, da bi Te nadlegoval s pustimi stvarmi. Bila bi škodoželjnost in sebičnost, če bi se hotel tolažiti s tem, da bi nalágal Tebi polovico svojega bremena. Kadar dolgo ne bo mojega pisma, tedaj si misli vselej, da se mi ne godi preveč dobro in da se velikokrat spomnim náte. Res, skoro strah me je, kadar se domislim trezno svojega življenja in se ozrem na tisto žalostno pot, ki sem jo preromal in ki me je že precèj utrudila. Doklej še in kam? Ne govoriva o tem!

Ali Ti nisem pisal zadnjič tako, kakor da bi Te pomiloval? Zelo sem bil nespameten! Tvoje življenje je mirno, ladja zasidrana v prijaznem pristanišču — makári puščobna vas! — in mlada si in upam da tako lepa kakor prej. Kaj še drugega? Česa bi še želela? Ali bi želela, da bi ne vedela, kam drévi, kam jutri, ali bi bila rada brez prijateljev, brez čestilcev, ali bi rada, da bi vsak paglavec govoril o Tebi s tako pravico, kakor o javni ženski? Želela bi

si morda, da bi Ti razgrizle nemirne misli, uničujoče sanje vso najlepšo mladost, da bi vrgla med umazano tolpo vse kar imaš najboljšega, teló in dušo, in da bi Ti bile psovke in klofute v plačilo? Žéli si takega življenja, zakaj lepo je, tako lepo, da bi se človek obesil, če bi ne bil slabič in plašljivec! In če bi ne bilo tistih sanj, ki so mu potrebne kakor alkohol: uničujejo ga in ljubi jih.

Omóži se! Vzemi človeka, ki bo imel toliko, da bosta živela za silo. Mirno bodo tekli dnevi, še otrók dobita morda — in kaj je drugega treba? Nič ni treba misliti in nič sanjariti; človek je žival in edino srečen je, kadar živi popolnoma kakor žival. Poglej v oči srečnemu in zdravemu človeku: ali je v njih kaj misli in sanj? Misel na dobro kosilo, sèn o debeli ženski! — V ostalem pa Ti moram povedati, da imam nekak čuden in smešen čut, kadar se spomnim náte: jaz bi ne mogel biti prijatelj človeku, ki bi mu bila dala svoje telo! Zakaj resnica je, da si Ti edina ženska, ki sem jo ljubil. Takrat bi bila lahko drugàm krenila moja cesta. Ali jaz mislim, da hodi senca poleg mene in me vodi po tem grapavem in strmem klanecu. Doklej še in kam? —

Danes so moje misli kakor pusti dan tam zunaj; in dan se že nagiba na večer. Da bi se skoro nagnil! —

Odkar sem se vrnil na Dunaj, ne delam veliko. Klatim se večjidel po ulicah in zoperno mi je že, če se le domislim svoje izbe in peresa in papirja. Prej sem delal z resničnim veseljem, užival sem sam in ni mi bilo do občinstva in njegove hvale. Plačilo je bilo v meni samem. Takrat sem še ljubil svoje misli in sanje. Ali zdaj jih poznam, zdaj vem, zakaj sem prišel na to pot, ki vodi do tako žalostnega cilja! In vendar ni druge. Tako pride še drama in pride roman, zmirom dalje, dokler ne bo siloma izžeta poslednja kaplja te zastrupljene krvi. Ali kadar boš brala, kar sem napisal, si nikar ne misli, da sem pisal uživáje in z ljubeznijo. Več grenkobe in trpljenja je v eni sami delavni uri, nego v vsem dolgem živalskem življenju. Kaj zato! Človek pač hodi, dokler ne omahne in nemoško bi bilo, javkati in pretakati solze; naposled bi tudi ne koristilo nič!

V kratkem kaj drugega!

Z najlepšim pozdravom

udani Ti

Ivan.

Na Dunaju

7. marca 1904.

[Brez ovitka. Pisano na dveh listih na četrtnine razrezane pole navadnega pisarniškega papirja; strani 2, 3 in 4 je Cankar v desnem gornjem kotu označil z arabskimi številkami. V spodnjem desnem kotu zadnje strani stoji Aničina numeracija: 27.]

Draga Nuša! Pristréna hvala za pismo; odgovor v kratkih dneh. Bodi pridna in zdrava. Veséli se, dokler sije solnce, noč pride itak sama in zmirom prezgodaj! Prebral sem Tvoje pismo ne samo z očmi in

zdaj sedim pri vinu ter snujem konture za veliko novo delo.

Te dni izide pri Schwentnerju moja nova knjiga «Hiša Marije Pomočnice». Pošljem Ti jo takoj.

Iskren pozdrav!

Ivan C.

Poljubljam Ti roko!

[Dopisnica z napisom «Wiener Rathhaus-Keller» in s sliko «Der Weinkoster», ki ima obliko kroga. Cankarjevo besedilo je razvrščeno okrog vseh strani te slike, in sicer prvi (zgoraj označeni) odstavek pod sliko, drugi na levem robu v smeri od spodaj navzgor, tretji nad sliko, četrti v desnem kotu pod sliko od spodaj navzgor, peti v levem kotu pod sliko vodoravno. Naslov: Vele-cenjena gospodična Ana Lušičin učiteljica Sv. Benedikt v Slov. Goricah; bei Marburg. Steiermark. Pečat: Wien 16. 3. (drugo nejasno); Benedicten 17 04 Sv. Benedikt v Slov. (drugo nejasno).]

Draga Ana!

Ne zameri, da Ti ne pišem! Ne pišem nikomur, tako da le še malo ljudi pozna mojo addresso. Vselej sem od srca vesel, kadar prejmem besedo od Tebe. Ali nikoli ne mislim, da bi Ti pisal. Kaj? Čemú? Da bi Ti pisal svoje žalostne stvari, kaj delam, kako živim — bilo bi preneumno in čisto brezpomembno! In o čem drugem? To bi bila ironija — pisati o stvareh, ki ne brigajo nikogar nič in misliti (iz: mislili) na vse drugo, nate in nase! — Lepo Te zahvaljujem za sliko. Prva je bila poččkana; brisal sem in sem jo zabrisal. Druga je dobra — ampak spremenila si se. Ne (iz: Na) v očeh, ne na ustnicah ni bilo več tistega izraza; nekaj čisto tujega je bilo. Nisem Te spoznal več. Ali pa si se v mojem spominu tako spremenila — tako da zdaj tista lepa preteklost že prav nič več ni podobna resnici; ker je že vsa okrašena z neumnimi željami — kakor je pomlad vsa drugačna, če se spominjam nanjo, ko je sneg in mraz. No to, Nuša Nušica, so neumne besede! —

Vendar sem Ti mislil pisati! Takole za božič, dolgo, veliko pismo. Povedati je treba mnogo, — tako lahko je pripovedovati najboljšemu prijatelju — in kaj bi s par besedami? Ne sence čustev, misli, niti znak: povej mi najboljši roman v enem stavku — dolgčas in puščoba! — Res, ne morem Ti pisati o sebi ničesar; pisati bi moral daljše pismo — in napišem Ti ga! Za zdaj si le misli, da ni na svetu človeka, ki bi bil bolj obžalovanja in zavi-

danja vreden! Tako slabo se mi godi, da sem sam sebe vesel! Zakaj to gotovo veš, da se godí v našem milem narodu dobro le tistim, ki so tepci po rojstvu. Basta! —

O Nuša, deklè, tudi Ti si brala mojo najboljšo knjigo: «Hiša M. P.» in tudi Ti — tudi Ti! — si se zgražala ob njeni nemorali. Jaz vem, da si Ti globoko v svojem srcu jasna in čista kakor nebo. Zato se mi je zdelo čudno, da si se zgražala; ako imaš knjigo, beri jo še enkrat od začetka! — Zgražali so se nad to čisto knjigo ljudjé, ki so umazani na duši in na telesu; jaz pa sem jim odgovoril, kakor je treba umazancem odgovoriti. To elegantno knjigo dobiš z mojim pismom vred v kakih treh tednih. Naj bo že kakor hoče: to je gotovo, da ves slovenski filisterium mojega mezinca ni vreden! — In Tvojega še celó ne!! —

Ti praviš, da Ti je dolgčas? O Ana, kdo bi se dolgočasil, če je v najboljši družbi — če je namreč sam?! Jaz živim v «vélikem mestu» — nimam od tega «vélikega mesta» drugega, nego kvečjemu umetniške razstave. Drugače pa sem tako sam, kakor v najbolj skriti zagorski vasi. In verjemi — to je dobro! Človek mora biti sam, da spozna druge! Plesalcev ne boš spoznala, če plešes z njimi, temveč če jih gledaš, kako plešejo z drugimi. —

Napišem Ti pismo, Nuša, kakor sem obljubil. Za danes mi samo verjemi, da mislim nate večkrat, nego se Ti zdi. Bodi mi dobra, ne misli si o meni nič slabega in —

prisrčen pozdrav!

Ivan Cankar.

Dunaj

29. nov. 904.

[Brez ovitka; pisano s svinčnikom. V levem gornjem kotu 4. (zadnje) strani stoji Aničina numeracija: 28.]

POVEST O 5 DEKAGRAMIH

BRATKO KREFT

1.

Zdvorišča je prihajal skozi odprto okno glas trobente. Nevidni muzikant se je vadil. Skoraj vsak dan proti večeru je slišal Leon ta koncert, ki mu je trpinčil živce. Danes — kakor da ga ni slišal. V sobi je bilo svetlo samo pri oknu in če si pogledal skozenj, si videl pramenček neba, sicer pa streho, temno, pusto streho z zamazanimi dimniki.

Leon je bil študent filozofije, poln lepih načrtov za bodočnost in prav za prav brez denarja. Zakaj človek, ki nosi v sebi dušo, vse-

objemajočo in žejno življenja, ali ima kdaj denarja dovolj? On ga je imel komaj toliko, da je živel.

O Božiču se je odločil.

«V Pariz pojdem.»

Tako je povedal očetu in njegova trdna volja je morala obveljati. Naprej je vedel, da mu oče ne bo dal več denarja nego mu ga je dajal za Ljubljano, toda s tem se ni ukvarjal.

«Bo že kako. Samo, da grem, da izginem iz ljubljanske megle, iz tega gnezda krokarskih filistrov in pijanobobnečih širokoustnežev... Človek bi umrl, poginil v tej megli, ki ti ne daje razmaha. Misel, komaj porojena, je pogubljena, ko jo izustiš, in obsojena na smrt. Če poveš kaj lepega, tihega, ali kaj trdega, upornega, pijanci poslušajo in v vinu pozabijo...»

Leon pa je bil mlad in je hotel življenja. Prisluškovati je hotel utripom velemesta, iztrgati se iz ožin in zameglenosti, ki jo je tako bridko čutil v Ljubljani.

«Ven, ven, ven!»

To je bil klic, zahteva in sklep.

In je šel...

Živel je, kakor je mogel živeti in kakor je vajena živeti večina slovenskih študentov. Skromno, preskromno. Dinar je moral zamenjavati za frank in kadar je hotel zvečer v gledališče, je moral žrtvovati večerjo. Zajtrka ni imel nikoli. Kozarec vode je izpil in si mislil, da je zaužil skodelico mleka. Včasih, proti poldnevu, ko ni mogel več vzdržati pri knjigi in v sobi, ker se je preveč oglasil v njem glad, se je napotil na ulico, v vrvenje, pred izložbe, knjigarne, da je pasel oči in skušal pozabljati na prazni želodec. Natančno je imel preračunano, koliko sme izdati na dan, da je bil mesec izpolnjen s tistimi borimi franki, s katerimi je razpolagal.

Kako se je vzveselil tedaj, ko ga je tovariš opozoril na cestno kuhinjo konjskih klobas in v olju ocvrtega krompirja. Od takrat je skoraj vsak večer kupil 5 dkg konjske klobase, malo kruha in malo krompirja. Spočetka, ker mu je prijalo iz samega veselja nad takim odkritjem, se je posluževal cestne kuhinje tudi opoldne. Dolgo pa ni mogel. Dvakrat na dan zauživati isto hrano — tega ni mogel prenesti... Moral je zamenjati. Včasih je čutil, kako mu pojemajo sile. Če je hodil delj časa po ulici, se ga je polotila neka opojna utrujenost; kar sredi ulice bi legel in zaspal...

Tako so mu potekali dnevi ob jutranjem kozarcu vode, opoldne restavracija tretje vrste, zvečer 5 dkg konjske klobase. Živelo se je, ker se je moralo živeti. Nič žalosten ni bil radi tega. Trd ko

kamen je celo skrival pred drugimi, če se mu je včasih zavrtelo zaradi praznega želodca, ali če ga je pograbila ob pogledu na veselje in uživanje okrog sebe ubijajoča otožnost. Otresal se je je, kakor se otrese človek snega.

Danes pa se je zgodilo nekaj novega, nekaj izrednega je stopilo v njegovo življenje petih dekagramov. Opoldne, ko si je prinesel iz cestne kuhinje konjsko klobaso, krompir in kruh, ga je čakalo v sobi priporočeno denarno pismo. Odložil je obed, hlastno odprl zavitek, iz katerega sta se izvila dva stodinarska bankovca. Skoraj verjeti ni mogel. Že pred mesecem je poslal dva podlistka v domovino.

«Mogoče zaslužim kaj», si je dejal in odposlal. In sedaj je prišlo skromno plačilo za tisto delo, a bogato darilo zanj, ki se je včasih v omotici opotekal po vegastih stopnicah tja gori do podstrešja, kjer je bila njegova soba.

Sedel je k mizi in ogledoval bankovca. Bila sta dva lepa srbska bankovca z narodno devojko in z opančastim vinogradnikom. Na drugi strani pa je kraljevsko sedela junaška žena, v levi meč, z desnico kazoč na napis: Bog čuva Srbiju! Še proti luči ju je pogledal, da je videl vodno sliko brzotekega Merkurja. Nikoli v življenju si ni ogledoval tako podrobno nobenega bankovca! Ta dva pa je celo nekam otročje potipal, pogladil ju med prsti, da bi občutil prijetnost njune navzočnosti tudi telesno.

Tedaj mu je šinil pogled na mizo, kjer je bil njegov obed. Klobasa in krompir sta se izvila iz starega časopisa. Rezek vonj mu je segel v nos.

«Kako neprijeten duh! Konjsko meso!»

Domislil se je tovariša, ki je predčasno potrošil denar in bil prisiljen deliti njegovo usodo. Kadar mu je po kakem veseljačenju zmanjkalo denarja, se je posluževal cestne kuhinje, ne vedoč, da je konjske klobase. To mu je odkril šele Leon. Od tedaj so mu smrdele in jih ni mogel niti videti več... Vedel je, da bi bila zanj utopiija, zgražati se nad tisto ubogo maso konjskega mesa in ne jesti ga... Tovariš si je luksuz takega prezira lahko privoščil. Imel je denarja za zajtrk, za obed in večerjo. In to v restavraciji, četudi v skromni, a vendar; restavracija je precej vzvišena nad cestno konjsko kuhinjo, kamor se zatekajo brezposelni delavci, berači — vsi malodenarni ljudje...

Ob navzočnosti dveh stodinarskih bankovcev pa mu je zasmrdela konjska klobasa. Želodec se je protivil. Nič več mu ni bila pogodi. V sobi je dišalo po neprezračnem zraku, tista streha, ki mu je zapirala pogled ob oknu, ga je jezila.

Pograbil je denar in stopil na hodnik. Temno je bilo kakor po navadi, vendar se mu je zdelo danes temnejše in ves čas, ko je stopal po stopnicah navzdol, ga je dušil strašen smrad, vsota vseh neprezračeni izparin na hodniku, v sobah, straniščih in na blatnem dvorišču.

V prvem nadstropju je srečal staro madame v umazanih cunjah, starikavega, tujega obraza. Mimogrede je pozdravil, nato naglo izginil na ulico. Menjal je denar, obedoval v restavraciji, se sprehajal po luksemburškem parku, prelistaval po knjigi in večerjal zopet v restavraciji. Celó mleko si je privoščil po večerji, ki jo je opravil še za svetlega.

Vstopivši v sobo, se je prijetno utrujen vrgel na posteljo in za trenutek zaspal. Ko se je zbudil, je bila popolna tema v sobi. Skozi odprto okno je prihajal vrišč nevidne ulice in dvorišča. Trobentač se je že iztrobental.

Skočil je s postelje. V žepu mu je rožljajal denar.

«Hajd, na ulico! Ven iz smradu, ven iz tega stranišča!»

Pot ga je vodila na velike buljvare...

2.

Bilo je ob devetih zvečer. Nad Parizom se je po dolgem, meglenem in deževnem vremenu razprostrla še precej jasna, svetla noč. Na buljvarih se je pričelo prvo šumenje. Ljudje so prihajali vedno gosteje z vseh koncev. Avtomobili so kričali svoj hupa-hupa, električna je zvonila in kolporterji so razkričavali večerne izdaje. Leon je stopal ob Seini. Bele in rdeče lučke mostov so se zrcalile v njej. Kakor tajne niti so se iskale v lahno šumečih valovih spokojne reke. Mirno je bilo spodaj. Ladje so počivale, samo kak samotni brezdomovinec, ki je iskal prenočišča pod mostovi, se je v temni silhueti gibal po obrežju...

Iz visokih trgovskih hiš so vzblestevale menjajoče se električne reklame. Mladi študent je srečaval zaljubljene parčke, ki so se med potjo poljubljali, objemali, stiskali... Delavci in delavke, skromni nameščenci, študentje, šivilje — mali ljudje, bohemi in slično. To so bili posetniki ulice ob tej uri. Vse ostalo, vse višje, se je šele pripravljalo v lepih salonih in pred marsikatero hišo je čakal avto, da sprejme v svoje zaprto okrilje lepo damo ali črno oblečenega gospoda, da ju popelje na veliki ples v opero, na diner, na flirt... kamorkoli.

Sam, sam je hodil Leon med to množico in se srečaval z lepimi dekleti, ki so veselo pomežikavale svojim kavalirjem. Tudi take

so bile in mnogo jih je bilo, ki so se sprehajale same, se šalile na ves glas, da so se fantje zadevali óbnje... Povsod smeh, poljubi in pogledi prešernih deklet.

Pusto, prazno se je vsesalo to življenje vanj. Sredi Pariza — sam... Poželel si je lepo dekle, ki je šlo z zamorcem, zahrepenel je po očeh, ki so ga mimogrede pogledale, in duša se je začutila v okovih spričo tega sproščenega življenja. Nikogar ni imel. Ne prijatelja ne dekleta. Kam bi tudi s človekom, ki mu je bilo tistih 5 dkg konjskega mesa od usode zapisanih?... Sredi Pariza...

Ali bi ne bilo lepo, če bi v tem trenutku tudi on hodil po buljvaru, tesno priklenjen ob mlado, živo, leponožno Parižanko in jo poljubljal kar sredi ceste ob taktu električne železnice, avtomobilskem hupa-hupanju in kolporterskem kričanju, ob vsej tej nočni muziki Pariza?... In potem bi šla na Montmartre v Rdeči mlin ali na ples bohémov. Plesala bi, telo bi se prižemalo k telesu in ustnice bi se sesale v ustnice... Po polnoči pa bi se splazilo dvoje senc preko zverženih stopnic v sobico z lepo, pogrnjeno posteljo in bi se divje ljubilo vse tja do jutra...

Leon je obstal. V kavarni je divjal jazz-band. Plesali so.

«Tisto tam, s tistimi napetimi grudmi, ognježarnim pogledom, oj, in telesce ima kakor srna... Kar vzel bi jo kavalirju, odpeljal mu jo, na rokah bi jo ponesel k sebi in bi se ljubila...»

Nekdo ga je sunil, ker se je tako nerodno postavil sredi trotoarja in zrl v kavarno. Vzdramil se je in se pogledal.

Prelepa je bila kavarna zanj, ki je imel ponošeno obleko, zamazan ovratnik in tiste franke... Premalo, veliko premalo za tisto lepo dekle iz kavarne.

Zato si jo je zaželel še bolj. Ne ravno tiste iz kavarne. Katerokoli, samo da bi bila lepa kakor ona tam, ognježarna in da bi tako zahrepenela po njem kakor on po njej... To je bil njegov sen sredi vesele in svetle ulice.

Njegov hotel pa je bil v stisnjeni, zakotni ulici, po hodnikih in stopnicah je smrdelo, madame je bila neprijazna kakor postarana metresa, in stene njegove sobe so bile onesnažene od krvavih peg. Zapustil mu jih je prednik, ki je s protestom do madame pobijal stenice na steni. Sicer ni to pomagalo prav nič. Madame je ostala madame in stenice so spadale k inventarju...

Kdo pojde v tisto sobo? Na mizi še od poldne leži 5 dkg konjske klobase...

Sredi Pariza, med vrvečo množico, se je potikal nesrečen človek brezupnega hrepenenja...

Neprijazna je bila tista ulica. Na vogalu se je od časa do časa pokazal policaj. Nič kaj svetlo ni bilo v njej in tudi ne glasno. Par korakov od velikega buljvara — pa si bil že iz hrušča in vrvenja... pa si bil v nji. Tam so se rdečila steklena vrata, tu okno, tam je bila velika rdeča luč nad vrati... Sicer ni bilo slišati ničesar. Staro, debelo zidovje se je zapiralo vase. Kakor človek, ki nosi skrivnost in je ne odklene vsakomur...

«Pst! Fantè! Pst! Čakaj no! Ali slišiš?»

Leon je obstal. V poltemi ulice je preko ceste stopila k njemu ženska. Koketno se mu je nasmehnila, da so se raztegnile pretirano rdeče ustnice in je dahnil vanj duh parfema in šminke...

«Greš z menoj, mladič? Ljubila se bova, živela... Veselo bo! Kaj, nisem mogoče lepa?...» Prijela ga je pod pazduho.

«Zakaj se tako treseš?»

«Ali se tresem?» se je vprašal Leon.

«No, pojdi...»

Srečala sta še druge. Ozirale so se za tovarišico, ki je ujela mladega človeka in ga peljala v bližnji hotel. Ko sta bila v sobi in se je ona že slačila, so se odprla vrata in nekdo je pomolil roko v sobo.

«Plačaj sobo!»

Leon je odštel.

«Ali ne bi ostala vso noč skupaj? Koliko imaš denarja?»

Leon je prelistal bankovce, ki so mu ostali od obeda in večerje. Hrepenenje z ulice je vstalo v njem... preživeti z žensko divjo, veselo, strastno noč ljubezni... Ni je mogel dobiti, ni je mogel najti, tudi priboriti si je ni mogel v tem edinem večeru, ko je bilo hrepenenje tako strašno, vseopaljujoče. Zato si jo je hotel kupiti... Pobrala mu je ves denar, plačala sobo za vso noč in legla sta v široko postelj.

Ko je par minut pozneje ležal Leon utrujen poleg kupljene ženske, je s strahom občutil mrzloto njenega telesa, izžitost nagubanih lic, ki so se skrivale pod šminko in pudrom, občutil tiste mrtve oči...

Kje je bilo hrepenenje, kje tista duša, tisto dekle, ki jo je iskal to noč, ta trenutek, po kateri je hrepenel, katero si je tako želel? Poleg njega je ležalo izžito, izrabljeno, ubito telo prostitutke.

Skočil je s postelje in se začel oblačiti...

«Kam, srček?»

«Domov.» Težko, mrko, neutešno.

«Zakaj? Tako lep si in mlad in prijetno je s teboj. Za vso noč si plačal!»

«Domov ... ven ... v noč ... kamorkoli ...» je govoril sam sebi in odhitel na ulico. Mimo policaja, mimo tistih rdečih luči, mimo žensk, ki so za svoj kruh lovile moške sredi noči. —

Nekaj strašnega je glad, še strašnejše je neutešno hrepenenje.

Ko je stopil v sobo, ni prižgal luči. Sesedel se je na stol kakor kos zgnetene, zbite mase. Jokal bi, pa ni mogel. Samo solze so lile iz mladih oči. Tople, težke solze. Ko si jih je hotel posušiti in je potegnil z roko po mizi, je sunil nekaj na tla.

Prižgal je luč in pogledal.

Na tleh je ležalo 5 dkg konjske klobase, opoldne zavržene. Poleg nje — prazno denarno pismo.

Roka se je krčevito stisnila v pest, solze v očeh so usahnile, noga pa je z močnim čevljem jezno stopila na klobaso, da je na tleh ostalo samo 5 dkg zmazanega, zmečkanega mesa ... Dolgo ga je gledal in premišljal samega sebe.

Nad Parizom je umirala noč.

HUYSMANS IN STRINDBERG

JANKO LAVRIN

I.

Pisatelji prehodnih dob so navadno bolj zanimivi nego stvariteljski. Zanimivi po svojih zapletenih osebnostih, notranjih bojih, tragični nesposobnosti prilagoditi se življenju in končno po tem, kako podajajo — z lastnimi deli — svoje javne izpovedi. Dva moderna, oziroma polmoderna pisatelja sta v tem oziru izredno markantna: prvi je Skandinavec, Avgust Strindberg (1849—1912), drugi Francoz flamskega porekla, Joris Karel Huysmans (1878—1907). Oba pripadata istemu obdobju evropske miselnosti in literature, kajti iz del prvega kakor drugega odseva svojevrsten prehod iz skrajnega materialističnega naturalizma v prav takó skrajni mistični simbolizem. Proučevanje njunega razvoja je zanimivo dalje zbog tega, ker kaže izredno notranjo logiko, rekel bi skoro, notranjo neizbežnost takega prehoda.

Strindberg in Huysmans osvetljujeata predvsem na pomemben način tisto evolucijo, ki je bila tipična za višek evropske književnosti nekako med letom 1870. in začetkom dvajsetega veka. Kakor je znano, sta započela oba svojo karijero v 70ih letih, ko je bil

realizem že na vrhuncu. Oboževanje golih faktov, optimistična vera v znanost in napredek, evangelijske demokracije, darvinizem, prenagljene teorije o dedičnosti in okolju, borba proti konservativizmu, klerikalizmu in raznim drugim plesnivim «izmom» — vse to je dvignilo prestiž realistične šole med mlajšo generacijo. Razen tega je imela ta šola to dobro stran, da je bila zelo dostopna, ker ni zahtevala od čitatelja posebno visoke literarne niti visoke splošne kulture.

Ali zasledujoč golo «resničnost» življenja, je izgubila kmalu (vsaj v zapadni Evropi) iz svojega območja globljo realnost, zamenjavo jo s čisto vnanjo dejstvenostjo. Ker je smatrala neokusno življenjsko peno pomotoma za bistvo življenja, je dovedla književnost prav čisto v nevarno bližino kliničnih «slučajev» in policijskih aktov, o čemer pričajo tako zvana naturalistični romani, povesti in drame širom Evrope. Hkrati so se poniževali literarni okusi pogosto na nižino navadne žurnalistike, dočim so se obravnavali vsi veliki, osnovni življenjski problemi z nekako nepriklupno samozavestno in obenem površno sigurnostjo.

Ampak vsakemu ekscesu sledi reakcija. Razočaranje v zgolj znanstvenem življenjskem naziranju je pričelo hitro rasti, zlasti pa razočaranje v tistih napol znanstvenih teorijah, ki se jim je vdajalo nešteto intelektualnih diletantov. Notranji nemir, stremljenje po višjem vrednotenju življenja, potreba bolj rafiniranih umetniških metod, globlji čut za realnost (ki ga je pospeševal tudi vpliv ruske književnosti), panični strah pred rastočo plebejzizacijo življenja — to so bili poglobljeni razlogi tiste reakcije, ki je zavzela mesto v evropski književnosti in deloma tudi v filozofiji zadnjih dveh desetletij 19. stoletja. Višek te reakcije predstavlja simbo- listična šola. Ne smemo pa pozabiti, da je bila reakcija sama večja in pomembnejša nego more doumeti katerakoli literarna šola. Razne aspekte te reakcije proučujemo lahko zlasti pri pisateljih, kakršna sta Huysmans in Strindberg — uprav zbog tega, ker ta dva pripadata obema dobama.

II.

Zadostuje, da vzamemo v roko zgodnejša dela Huysmansa (*Marthe*, 1876; *Les Soeurs Vatar*, 1879; *En Ménage*, 1881 itd.), pa zapazimo takoj, da so mu bili pravi učitelji Flaubert, brata Goncourt in Zola. Vendar si včasih ne moremo kaj, da ne bi občutili njegovega sorodstva s povsem drugačnim duhom — z duhom Baudelaire-a. Strašen gnus do sodobnega buržujjskega življenja in aristokratsko izbegavanje vsega splošnega, vsakdanjega je pospeševalo njegovo veliko ljubezen do umetnosti in

imelo za posledico več lepih esejev o tej stvari (*L'Art Moderne*, 1885; *Certains*, 1889, itd.). To ga je tudi spremenilo v aristokratskega samotarja, ki je imel rajši izolirano umetno življenje v zatišju nego umazan hrup modernega «napredka».

To fazo svojevoljnega življenja v rastlinjaku, nad redkimi knjigami, redkimi slikami, redkimi senzacijami in emocijami — življenje v «umetnem raj» po Baudelaire-ovi formuli je opisal v svoji knjigi *A Rebour*s (1884), ki je postala biblija modernih dekadentov. *A Rebour*s je morda najboljši ključ za dekadentsko mentalnost v sodobni literaturi. Njen junak des Esseintes je degeneriran aristokrat, ki je prav tako rafiniran kakor je brez volje. Prerazvit estetski čut ga prisili, da obrne hrbet vsem formam sodobnega življenja. Najame si osamelo palačo v vasi blizu Pariza in tam živi v zatišju svoje umetno življenje, ki je popolno nasprotje naše «civilizirane» normalnosti. Tam živi sredi izbranih starih in modernih knjig, slik, dišav, draguljev in drugih predmetov, potrebnih njegovi prerazviti občutljivosti, ki ne more prenašati vulgarnosti industrializiranega človeštva. Največji udarec je za des Esseintes, ko mora nekega dne za vedno ostaviti svoje zavetišče. Edina obramba proti realnosti mu je sedaj pasiven protest. Ali vprav ta protest ga pripravi polagoma do tega, da izteza roke za religijo — kot za nekako aristokratsko duševno predpravico v dobi splošne intelektualne nivelizacije in religioznega indiferentizma.

«V dveh dneh bom v Parizu; kakor povodenj se dvigajo valovi človeške povprečnosti proti nebu in hočejo pogoltniti zavetišče, čijega zapornice odpiram proti svoji volji. Oh, pogum mi upada in moje srce je žalostno! Gospod, usmili se kristjana, ki zdvaja, nevernika, ki bi rad veroval, jetnika (forçat) življenja, ki se vkrcava sam, ponoči, pod nebom, ki ga ne razsvetljujejo več utehe polne luči starih nad!»

Tu vidimo občutljivega dekadenta, ki se izpreobrača k veri predvsem iz estetskih razlogov. In ker je bil des Esseintes nekaj Huysmans sam, nas ne sme presenetiti, če ga vidimo, kako se sam polagoma oklepa katoličanstva. Barbey d'Aureville je napisal o *A Rebour*s-u isto misel, ki jo je bil izrekel nekoč o Baudelaireovem delu *Les Fleurs du mal*: «Po taki knjigi nima pisatelj druge izbire nego je cev pištole ali pa Sveti križ (*les pieds de la croix*).» *Là-Bas*, *En Route* (1895), *La Cathédrale* (1898), *L'Oblat* (1905) označujejo postaje Huysmansove spreobrnitve, ki je imela v celem troje notranjih korenin in razlogov: prvi je bil njegov atavistični kristjanski nagon, drugi

njegova strast po umetnosti, a tretji njegov stud do življenja in do vse usmerjenosti njegove dobe.

V delu *A Rebour*s je Huysmans še skeptik in čist esteta, ki ga fascinirajo pisatelji rimske dekadence kakor Petronij in Apulej. Istočasno okuša nalik gourmandu bogato «koruptno» latinščino prvih krščanskih pisateljev, čije zamotani občutljivosti je skušal najti enake lingvistične izraze. Huysmans zanika naravo prav tako kakor Baudelaire ali kak kristjanski asket, le da dela to iz zgolj estetskih razlogov. V delu *Là-Bas* ga najdemo, po drugi strani, ko se že potaplja v okultizem, misticizem in celo v satanizem. Privlači ga grozoviti zločinec 15. stoletja Gilles de Rais ali «Sinjebradec» in tudi tajna početja modernih satanistov. Proti koncu knjige nam podaja celo fragmentaren opis sodobne «črne maše», ki jo tajno opravljajo vprav sredi Pariza. Obenem s tem raste neprestano njegovo zanimanje za vse katoliško. Prav tako njegova nejevolja do vsega, kar je sodobno. Srednji vek s svojo notranjo celotnostjo, religioznostjo in čudovito krščansko umetnostjo mu daje bolj in bolj zavetje pred našo buržujsko modernitét. Knjiga se konča z znakom skrajnega izzivanja našega «naprednega» duha.

Durtal (junak dela *Là-Bas* in vseh njegovih naslednjih avtobiografskih knjig) ni šel prav daleč preko zgolj estetskega zanimanja v duhovnih in verskih stvareh. Ampak, ker ga je gnus, utrujenost in pa tudi njegova izčrpana čutnost odpravila vedno dalje od življenja, se je kmalu zabarikadiriral v religiji in končno postal zavesten spreobrnjenec. Zgodovino njegovega spreobrnjenja najdemo v naslednji knjigi *En Route*, kjer opisuje borbo s svojimi upornimi čuti in tudi svoje začasno bivanje v trapistovskem samostanu («*La Trappe*»), kjer se je izvršil končni akt njegovega spreobrnjenja. Kakor njegova druga dela je tudi ta knjiga polna ekskurzij v krščansko umetnost, arheologijo in misticizem. Med preprostimi redovniki, daleč od življenskega hrupa, je našel tamkaj duhovni dom po svoji želji. Nato se je Huysmans nastanil v Chartresu in napisal *La Cathédrale*, kjer se potaplja v značaj in simbolizem srednjeveške umetnosti. V delu *L'Oblat* pa že živi v obzidju benediktinskega samostana (*Val des Saints*) in pridno nadaljuje svoja estetska in arheološka raziskavanja: med drugim podaja posebno mnogo zanimivih informacij o gregorijanskem petju. Ker je liberalna vlada proglasila protimeniški zakon, je bil ta red kmalu prisiljen k izselitvi, in Huysmans je prišel še enkrat v Pariz. Le da je bil sedaj — ali si je prizadeval biti — goreč katolik in mistik. Šel je celo v Lourdes, kjer je proučeval nekatere čudeže. Rezultat svojih opa-

žanj je objavil v delu *Les Foules de Lourdes* (1906). Umrli je kot pobožen kristjan. Njegovo življenje je bilo tipičen zgled modernega svobodnjaka in skeptika, ki ga žene srce k temu, da bi postal iskatelj višjih vrednot. Končno najde le-te edinole v religiji, ki jo objame tem strastneje, čim bolj se boji lastnega skepticizma in dejanskega življenja z vso njegovo ubijajočo vulgarnostjo.

III.

Ko je čital Strindberg leta 1897. Huysmansovo delo *En Route*, je napisal v svojih avtobiografskih *Legendah*: «Zakaj mi ni prišla ta izpoved okultista prej v roke? Ker to je bilo nujno, da bi se bili dve analogni usodi razvijali v sporednem pravcu, tako da bi ena okrepila drugo. To je zgodovina prereligioznega človeka, ki izziva svingo, katera ga požre, da se zamore njegova duša sprostiti pri nogah Križa. Dobro, kar se mene tiče, naj gre katolik k trapistom in se izpove duhovniku; zame je pa dovolj, da se moj greh javno prizna v spisih.»

Strindbergova usoda je v resnici čudovito analogna usodi Huysmansa. Le da je Huysmans tipičen katoliški esteta, dočim kaže Strindberg vse poteze protestantskega puritanca celo v dobi svojega materializma. Huysmans je zamotana rafiniranost — mozaik, poln čudovito lesketajočih se, ampak raztresenih odlomkov, ki jih hoče spraviti v nekako celoto. Mladi Strindberg je daleč od esteteta, ali je prav tako zapleten. Sam pravi, da je bil v svoji mladosti kaotična «zmes romantizma, pietizma in naturalizma». Ko je spredel, da je težko spraviti v sklad te elemente, so se morali ti spopasti drug z drugim. Dolgo časa je poskušal naturalist nadvladati pietistične in romantične poteze v Strindbergu. To je bila doba agresivnega materializma, ki se je v nji boril z vse mogočimi vrstami konservativnih tradicij, zlasti z religijo — doba, ko so Strindberga pozdravljali kot borca «modernih idej» v Skandinaviji.

Njegov prvi pomembni roman *Rdeča soba* (1879) je bil nekak manifest novega naturalističnega veroizpovedanja na švedskem. Nadaljnji romani in povesti, obravnavajoči predvsem zakonsko življenje, kakor tudi njegove spolne drame, dosegajo včasih višek naturalizma. To dokazuje drugi zvezek njegovega dela *Zakonske zgodbe*, njegov avtobiografski *Sin služkinje*, «nietzschejanski» *Čandala*, *Na morskem bregu*, oziroma njegove drame, kakor *Oče* (1887), *Gospodična Julija* (1888), *Upniki*, itd. Toda pod njegovim pretiranim materialističnim nazorom je še tičal začasno nadvladani pietist in romantik. Prvi

je probijal na dan v njegovem neprestanem moralizujučem in didaktičnem nagnjenju, dočim opazamo drugega predvsem v njegovem stališču do ženske.

Mnogo se je pisalo o silovitih Strindbergovih napadih na ženske; ampak na dnu njegovega histeričnega sovraštva do žene ni nič drugega nego zamisel ljubezni in ženske, ki je preromantična, da bi jo bilo mogoče kedaj zadovoljiti. Hotel je obožavati ženo, hrepenel je po lepi in čisti ljubezni, ali pri tem so bile ženske, ki je bil naletel nanje, že preveč «izkušene». Namesto da bi zadovoljile njegovo idealno hrepenenje, so ga napolnile z gnusom in skrajnim strahom pred njih skrito pokvarjenostjo. Tako se je spremenil njegov silno močni idealizem v lastno nasprotje: v prav tako silen in enostranski cinizem. Počenjal je vse mogoče, da bi ubil kakor že svojo najoblastnejšo potrebo — potrebo po Beatrici; to potrebo je pa mogel pobijati do neke mere le na ta način, da je prepričeval samega sebe, da so ženske tako pokvarjene, nizke in vulgarne, da ne zaslužijo drugega kakor zaničevanje.

Njegovemu gnusu do žensk in njegovim trem nesrečnim ženitvam je pripisovati, da je postal tako pesimističen glede življenja kot celote. Čim bolj je potreboval Žene, tem bolj so ga razočarale dejanske ženske. To ga je napravilo zlovoljnega, čmernega in notranje še bolj nemirnega. Išoč žene je iskal bistveno samega sebe, lastnega notranjega žarišča in ravnovesja, ki ga ni nikoli našel. Kot iskren borec je započel boj za tiste «moderne ideje», ki jih je zaničeval Huysmans a priori, ali kmalu je bil prisiljen, spoprijeti se zopet s samim seboj. Postal je razglabljač, uporen egotist in za nekaj časa celo nietzschejanec. Na ta način se je vrnil po nekaterih zgolj opisujočih romanih, kakor *Ljudje na Hemsoe* (1887) ali *Ribiči* (1888), po eni strani k naturalističnim problemskim dramam, a po drugi k analitičnim knjigam. *Bedakova izpoved* (1893) je bila prvi del tistih avtobiografskih serij, ki so dobile nadaljnjega izraza v *Infernu* (1897), *Legendah* (1898), kakor tudi v nekaterih prozaičnih delih in dramah njegove zadnje dobe.

Njegov *Inferno* odgovarja v marsikaterem oziru Huysmansovima romanoma *Là-Bas* in *En Route*. Strindberg trobi tu na umik od pozitivizma, se pozanima za okultne stvari, odkrije Swedenborgova dela in se podvrže — korak za korakom — tistemu notranjemu procesu, ki ga dovede do radikalne izpreobrnitve, ki je bila v bistvu akt samoobrane in samoohrane: Strindbergovo vnanje in notranje življenje je bilo tako desintegrirano, tako izpodkopano po njegovem lastnem skepticizmu, zasledovalni maniji, nemiru, kakor tudi po njegovem instinktiv-

nem strahu za obstanek, da je bil na robu blaznosti. Objel je krščanstvo in misticizem zgolj radi tega, ker si je mogel le z njuno pomočjo naložiti dovolj močno žarišče, da se reši pred pretečo desintegracijo, pred usodo Nietzscheja, ki je z njim mimogrede dopisoval. Zlasti Swedenborg je bil tisti, ki «ga je kakor otroka zastrašil nazaj k Bogu». Njegova spreobrnitev ima skoro patološki značaj in je polna obupa, kakor vidimo v njegovem silovitem *Infern*u in — na bolj zgoščeni način — v njegovem delu «Boreči se Jakob» (*Legend*e). Kmalu je osredotočil svojo pozornost v religioznih in okultnih naukih, ki jih omenja predvsem v svoji *Modri knjigi* in dramah svojih poslednjih petnajst let. Njegovo novo prepričanje je izraženo v besedah, ki jih je napisal leta 1910. «Le s pomočjo vere ali nade po nečem boljšem in po pojmovanju, da ima življenje notranji zmisel kot čas preizkušnje, kot šola, morda kot poboljševalnica, moremo prenašati življensko breme z zadostno resignacijo.» Njegovo delo *Na poti v Damask* se celo završi z vizijo samostana, ki le v njem «prebivata mir in čistost».

Ta nastrojenja se navadno mešajo v njem s strahom, praznovanjem in stanji, ki mejijo na pravo blaznost; vendar pa je značilno za Strindberga dejstvo, da lahko, dasi je duševno zmeden, vendarle opisuje hkrati vse faze te zmedenosti skrajno jasno in — objektivno. Kakor Huysmans je umrl kot pobožen kristjan, ali vsaj kot pobožen swedenborgovec.

IV.

Tak je bil v celoti poizkus Strindbergove in Huysmansove notranje metamorfoze. Oba sta bila enako introspektivna in vprav po svoji pretirani introspektivnosti je prišlo njuno prvotno naturalistično nagnjenje v neposreden stik z iracionalnimi tajnami sodobne psihe. In njun umetniški izraz tega stika je bil tako različen, kakor sta bila različna temperamenta.

Huysmans je rafiniran aristokratski dekadent, dočim je Strindberg tipičen plebejski ženij — agresiven, silovit, intelektualen, bolj nervozen nego rafiniran, in često nekam neroden celo v svojih pretkanostih. Dočim je Huysmansov slog dovršeno zapleten, impresionističen in poln nepričakovanih asociacij, je nasprotno Strindbergov slog jasen, odkrit, sirovo elementaren in dramatičen. Huysmans je predvsem «connaissanceur» in kontemplativen impresionist, ki čitatelja večkrat celo utruji z bogastvom svojih vizualnih, emocionalnih in muzikalnih nians; namesto da bi ustvarjal, le opisuje in razčlenkuje vedno istega junaka, to je, samega sebe; in v takem postopanju je odvisen bolj od

svojega spomina nego od imaginacije. Strindberg je, po drugi strani, dramatski analitik, ki zna tu pa tam močno objektivirati lastna subjektivna stanja, dasi ne gre nikoli popolnoma preko njih. Strindberg je najbolj doma v dramskih situacijah in je v resnici eden potencialno najjačjih modernih dramatikov. Moderniziral je celo zgodovinsko dramo in jo prilagodil našim okusom (Gustav Vasa, Karel XII., Erik XIV. itd.). Takisto zna zaplesti tipične problemske drame z «ekspresionistično» tehniko na ta način, da svoje notranje «komplekse» projicira v simbolsko realistične more: n. pr. njegova Sonata strahov ali pa njegova Sanjska igra. Dejstvo, da dolgujejo svojo intenzivnost često bolj svoji interesantno morbidni temi nego čistim estetskim svojstvom, seveda zmanjšujejo njihovo vrednost.

Strindberga so vlekli k veri predvsem moralni problemi, a Huysmansa njegov prerazviti estetski čut: kajti celo v Cerkvi se je ukvarjal bolj z zadovoljavanjem svojih estetskih potreb nego z Bogom. Huysmans je bolj velika umetniška natura nego velik stvariteljski umetnik, dočim je Strindberg bolj stvariteljski in obenem manj umetniški nego Huysmans.

Nobeden od njiju ni kajpada preoblikoval svojega vsebinskega gradiva v popolno umetnost, kajti ostala sta večidel sredi pota med samogovori, dnevniškimi zapiski, umetnostjo in razpravami o tistih posameznih predmetih, ki sta se zanje posebno zanimala. Oba sta prej velika trupa nego dovršena lika. Ali njuna dela kot celota so tipična za sodobno duševno krizo, v kolikor se ta izraža v literaturi. Obenem so prav interesantna vez med realizmom in simbolizmom. Nihče, ki se zanima za globlje vidike sodobne mentalnosti, ne more iti mimo teh dveh tragičnih borcev za polnejše notranje življenje.

GARGANTUA IN PANTAGRUEL

FRANÇOIS RABELAIS

UVOD

Po svoji galski šegavosti in šaljivosti spominja Rabelais (1490 do 1553) še starofrancoskih fabliaux ter satiričnih romanov, po široki naobrazbi in po navdušenju za staroklasične ideje pa začenja renesančno gibanje. Njegovo življenje je polno legend, eno čitate lahko pri njegovem ožjem rojaku Balzacu v Okroglih povestih (le Curé de Meudon). Pri frančiškanih posvečen v mašnika je z vnemo študiral, a ker so ga bratje ovirali, je prešel med benediktince. V kratkem pa se je razpopil in postal zdravnik. Kot tak in kot tajnik je ponovno spremil kardinala Du Bellaya v Rim, kjer so naposled

uredili njegov položaj pred cerkveno oblastjo. Pozneje je bil imenovan za posvetnega kanonika, umrl pa je kot meudonski župnik — nejeveren, po nekih sporočilih.

Njegovo delo *Gargantua et Pantagruel*, burkasta epopeja, zajeten posmešljiv roman, obsega pet knjig. Prva riše rojstvo in odgojstvo velikana Gargantue, ki v moški dobi brani očetno dedovino pred vpadi kralja Pikrohola (Grenkožolča). Pri tem ga podpira menih Jean des Entommeures (Presečnik), za kar mu kesneje ustanovi opatijo Thelemo, kjer velja eno samo pravilo: *Fais ce que voudras*, delaj, kar češ. Druga vsebuje detinstvo in prve dogodivščine njegovega sina Pantagruela, kralja Dipsodov (Žejnih). Tretja prikazuje Pantagruelovega prijatelja Panurga (Vsetvora), ki zna na 63 načinov pridobivati denar, med temi pa je tatvina najnedolžnejši. Vse mogoče vedeže vprašuje, naj se li oženi, nazadnje mu dvorski norec Triboulet veli, naj gre še k preročišču božanski Steklenici. Zato potujejo do sedaj navedeni s svojim spremstvom (4. knjiga) nekam proti Indiji. Spotoma srečajo ladjo, natovorjeno z ovcami. Da bi se osvetil trgovcu Butkoviču za roganje, kupi Panurg ovna od njega in ga zažene v morje: vsa čreda potone, tudi prekupec in pastirji. Zaporedoma naletijo na razne čudežne otoke, n. pr. Tožbanijo, kjer biva narod Pravdačev, Potuhinijo, kjer caruje katoliški vladar Postnik, protestantsko Klobasovo itd. Zadnje knjige morda ni dovršil Alcofribas Nasier (avtorjev psevdonim, anagram): izletniki so prijadrali do prerokovališča, svečenica Bakbuk (hebrejsko: steklenica) jim v odgovor ponudi butiljko s tajno besedo: *Trink* (pijte). Preprostežu pomeni to, naj si topí skrbi v vinu, izbrancem pa znači napoj znanosti.

V vseh petih delih kar mrgoli pretiravanj, tudi robotosti, nazvane «*esprit rabelaisien*». Ali v tej preobleki najdeš dosti zdravih nazorov o politiki, veri, vzgoji, vedi, slovstvu. Predvsem pa se povečujejo Priroda z vsemi svojimi težnjami kakor v antičnem paganstvu. Naslednji odlomek (IV, 12 in 13), ki vas utegne domisliti «*Cmokavzarja in Ušperne*», sem izbral zato, ker nastopa tu pesnik Villon (1431 do 1484), ki je bil radi kraje in uboja obsojen na vešala in o katerem je Hans Reiser pravkar objavil rokovnjaški roman «*Der geliebte Strolch*».

N A P R O K U R A C I J I

Na svoji nadaljnji poti smo drugi dan dospeli v Prokuracijo, ki je silno zacacana in zacokana dežela. Vse mi je bilo tuje. Tu smo videli Pravduhe in Biriče, popolnoma kosmate ljudi. Niti pijače niti jedače nam niso ponudili. Samo z neštevilnimi učenimi pokloni so nam pokazali, da so nam za plačilo do konca na uslugo. Eden naših tolmačev je pravil Pantagruelu, na kako čuden način hodi to ljudstvo za vsakdanjim svojim žitkom, namreč docela drugače nego Romikoli. Kajti v Rimu živé premnogi ljudje od zavdajalstva ali otrovništva, od

tepenice in pobijanja, Biriči pa s tem, da se dadé pretepati. Z ženami in otroki bi pomrli od lakote, ko bi dalje časa ostali brez batin.

«Saj to je», veli Panurg, «isto kakor pri ljudeh, ki jim po Gale-novi opazki *nervus cavernosus* drugače ne vstane v kolo-bar polutnika, kakor če jih pošteno šibamo. Tako mi svetega Tibalda, če bi kdo mene tako bičal, vrag naj me vzame, ako me ne bi vprav s tem iz sedla vrgel.»

«Stvar je taka», pravi tolmač: «Kadar redovnik, duhovnik, obrtnik ali odvetnik hoče domačemu plemiču pod nosom brbati, spusti Biriča nanj. Ta ga pozivlje, ga kliče na sodišče, ga gnjavi in žali tako robato, kakor ima nalog in naročilo, dokler ga plemič, ako ni topoglav in neumen ko noč, hočeš ali nočeš ne naklesti, ali z mečem ne lopi po buči, mu polomi kosti ali ga pahne skozi grajsko okno. To potem Biriču zadostuje, da se prehrani vsaj štiri mesece. ‚Tepke pobirati‘ je zanj najboljši pridelek. Zakaj od meniha, oderuha, odvetnika prejme mastno nagrado in od plemenitnika včasih tolikšno, celó čezmerno odškodnino, da ta pri tem izgubi ves svoj imetek in sme biti še zadovoljen, ako mu ni treba plesneti v temnici, kakor bi bil kralja samega nabunkal.»

«Za to zlo», se oglasi Panurg, «vem imeniten lek, ki ga je upo-rabljal gospod Baševski.» — «Kaj pa?» poizveduje Pantagruel. — «Ta Baševski», nadaljuje Panurg, «je bil hraber, kreposten, velikodušen in viteški mož. Ko se je vrnil iz dolgotrajne vojne, v kateri se je vojvoda ferrarski s francosko pomočjo možato ote-pal papeža Julija II., si je tolsti prior v St. Louantu privoščil to veselje, da ga je dal vsak dan vabiti na sodnijo, mu nagajal na vse mile načine in zvijače pletel. Ko je nekega dne kakor po navadi zajtrkoval s svojimi posli — bil je namreč prijazen in radodaren gospod — je poslal po svojega pekarja in njegovo ženo, hkrati pa tudi po tamkajšnjega župnika Udar, ki je bil po takratni šegi obenem njegov oskrbnik, in jim govoril vpričo svojih fevdnih podložnikov in služinčadi: ‚Otroci, vidite, kako me ti preklemanski Biriči dan za dnem mrcvariyo. Pomagajte mi, sicer sem sklenil, da pojdem v pustiv, k turškemu sultanu ali k satanu. Če zopet pridejo, bodite pripravljeni. Ti, pek, in tvoja žena jim pojdeti v svatovskem oblačilu v veliko dvorano naproti, kakor da gresta k poroki, kakor prvič, ko sta se vzela. Náta sto zlatih, podarim vama jih, da si napravita potrebne obleke. Vi pa, pre-častiti Udar, ne pozabite tedaj naglo priti v svojem najlepšem kóretlju ino štoli, tudi blagoslovljene vode prinesite s seboj, kakor bi hoteli poročati. Ti, Trudon (tako se je klical svirač), pridi taki-sto s svojo piščaljo in tamburinom. Ko po končanem obredu dobi

mlada žena poljube, si dajajta med seboj ob bobnanju ženitovanjske spominke, t. j. lahne sunke in bunke. Potem vam pojde večerja še bolj v slast. Ko pa pride na vrsto birič, udrihajte kakor po snopu in mu ne prizanašajte. Dregajte, butajte, lopajte in hebajte, prosim vas. Tu vam dam železnih rokavic, ki so prevlečene s kozino. Z njimi ga cebajte in becajte, kamor pade. Kdor ga bo najbolj mlatil, me ima najrajši. Pa ne mislite, da se vam bo zaradi tega kaj zgodilo. Jaz sem porok za vse. Mahalo pa se bo po njem seveda v smehu, kakor je šega na svatbah. — ‚Po čem pa bomo spoznali, da je birič?‘ vpraša Udar, ‚v vašo hišo prihaja vsak dan mnogo ljudi.‘ — ‚Sem že dal potrebna navodila,‘ veli gospod Baševski. ‚Če se ob grajskih vratih prikaže možak, peš ali na slabem konju, z velikim, širokim srebrnim prstanom na palcu, je to birič. Vrtar, ki ga spusti noter, bo potegnil za zvonček. Tačas se pripravite in stecite v sobano, da priredite žalostno-smešno burko, kakor sem vam razložil.‘

In glej ga kleka! Bog je ukrenil, da je še tisti dan prisopel star, debel, zaripel birič. Ko je pocingljal ob vhodu, ga je vrtar takoj spoznal po nerodnih, namazanih škornjih, po klavrnih kljusi, po platneni vreči, ki mu je polna sodnih pozivnic visela za pasom, osobito pa po debelem srebrnem prstanu na njegovem levem palcu. Sprejme ga torej udvorljivo in ga prijazno prosi, naj vstopi, in potegne pri tem za zvonec. Pri tej priči se pekar in žena brž oblečeta v svatovsko in slovesno prikorakata v dvorano. Udar pa, natakniši si kóretelj ino štolo, se prikaže iz svoje sobe in naleti na biriča, ki pa ga povabi v svojo shrambo, mu pridno naliva, da bi si drugi tačas nataknil železne rokavice, češ: ‚Boljše prilike niste mogli najti. Naš gospodar je danes praznične volje; zdaj zdaj se prične pojedina, to si bomo natrpali brente, zakaj danes imamo ženitnino: le jejte in pijte pa veseli bodite!‘

Birič je pil, Baševski pa v tem vso svojo družino popolnem opremil in zbral v dvorani. Nato pošlje po Udara, ki prikoraka z blagoslovljeno vodo v dvorano. Za njim pa birič. Ob vstopu je seveda gospoda Baševskega pozdravil s ponižnimi pokloni in ga pozval pred sodišče. Baševski ga sprejme kar najvljudneje, mu podari srebrnjak in ga povabi, naj prisostvuje podpisovanju ženitne pogodbe in poroki. Tako je bilo. Po dovršenem obredu pa se prične suvanje, in ko pride vrsta na biriča, ga tolikanj obdelujejo z železnimi rokavicami, da se naposled zgrudi ves omamljen in omočen: eno oko mu je s krvjo podpluto, osem reber vtisnjenih, ključnica zlomljena, lopatica razčetršana, spodnja čeljust na troje, vse to pa med smehom in šalo. Bože mili, kako ga je Udar klestil! pri čemer je skrival težke, s hermelinom obšite rokavice

v rokavu svojega kóretlja, zakaj bil vam je hrust. — Tako se je vrnil birič, brezast ko tiger, domov, jako zadovoljen in počaščen s sprejemom, ki mu ga je pripravil gospod Baševski. In s pomočjo izbornih domačih ranarjev je živel še dolgo, kolikor si morete misliti. Ali o stvari sami se ni nič razvedelo in spominanjo je zamrl z zvokom navčka, ki mu je zvonil ob pogrebu.»

*

«Prišedši iz gradu, je birič zopet zakobalil svojega brleža (tako je imenoval svoje enooko kljuse), je Baševski sklical svojo ženo, njene spletične in sobarice ter sploh vse posle, dal prinesiti vina, testenic, gnjati, sadja in sira, jim rámeno vesel napil ino govoril: „Na svoje stare dni se je mojster François Villon umaknil v St. Maixent na Piktavskem in se postavil pod zaščito tamkajšnjega opata, vrlo pridnega moža. Ondukaj mu je prišlo na um, da bi ljudstvu na zabavo uprizoril Kristovo trpljenje v piktavskem narečju. Ko so bile vloge razdeljene in naštudirane ter oder postavljen, je javil županu in svetovalcem, da bi se misterij mogel igrati po zaključku niortskega sejma; samo primerne obleke je treba še poiskati za glumce. Župan in prisežniki so dali potrebne ukaze; on sam pa je naprosil patra Štefana Tepirepa, zakristana tamkajšnjih frančiškanov, naj mu posodi kóretelj ino štolo za postarnega srébra, ki naj bi igral Boga očeta. Tepirep pa mu je kar odrekel, češ, da je po redovniških pravilih ostro zabranjeno, gledišnikom kar si bodi dati ali posoditi. Villon je sicer ugovarjal, da se prepoved tiče samo burk, maškarad in razuzdanih veselic, tako vsaj so postopali v Bruslju in drugod. Ali Tepirep se je držal svoje trme, češ, preskrbi si stvari, kjer hočeš, iz nje o v e g a žagrada za trdno ne dobí niti cepera. — Villon je ves ogorčen poročal to svojim glumačem in dostavil: „Bog bo Tepirepa brez dvoma hudo kaznoval za svarilen zgled.“

Naslednjo soboto je Villon ovedel, da je Tepirep odjahal na samostanski devi (tako so rekali še nezaskočeni žrebici) po bernjavi v St. Liguire in da se bo vračal okoli dveh popoldne. Takoj je priredil vražji sprevod po mestu. Njegovi hudiči so bili od glave do pete v volčinah, teletinah in ovčinah, vsi okrašeni z ovnovimi glavami, volovskimi rogmi, burklami in širokimi pasovi, na katerih so bingljaji kravji zvonci, burovži in mezgovski kraguljci, ki so delali peklenski ropot. Nekateri so nosili črne drogove z raketami v rokah, drugi dolge goreče zažigalnice, na katere so po vseh križpotih stresali polna prgišča zdrobljene smole, ki je silno prasketala in se strašansko kadila. Takisto jih je vodil po ulicah v razvedrilo odraslim in na neizrečno grozo otročičkom, naposled

pa jih zapeljal v krčmo, stoječo pred vrati ob poti v St. Liguire, da bi popival z njimi. Komaj je dospel v točarnico, je že oddaleč uzrl Tepirepa, ki se je vračal s prosjačenja, in jih opozoril v makaronskih šestomerih:

Hic est de patria, natus de gente belistra,
Qui solet antiquo bribas portare bisacco.¹

„Bes te plentaj!“ so zavpili hudobci, „Bogu očetu ni maral še malovredne dopetače na pòsodo dati, nujmo, zastrašimo ga.“ — „Pametne besede“, pohvali Villon; „ampak skrijmo se, dokler ne pride mimo, in tačas pripravite svoje rakete in smolnice.“ Ko se Tepirep zadosti približa, planejo vsi z velikanskim hruščem in vriščem na cesto, obsipajo njega in njegovo kobilico z ognjem, kraguljčkajo ino škrgetajo ter tulijo ko zlomki: „Ho, ho, ho, brurur, rur, rur, hu, hu, hu. Jeli, brate Štefane, imenitno igramo peklénščke?“

Kobila se je splašila in praščila v tek, odzad trobila, odskakovala, se spenjala, ritala, dirjala in vedno bolj divjala, dokler ni vrgla Tepirepa na tla, čeprav se je na vso moč držal sedelnega glaviča. Stremeni so mu bili od konoplje: ker pa mu je desno stopalo tako tesno tičalo v zanki, da ga ni mogel izdreti, ga je žival vlekla za seboj na plaz čez drn in strn, čez rob in glob, in ga čedalje huje obdelavala s kopiti. Najprej mu je razbila lobanjo, da so se možgani usuli pri križu Hozani; potlej mu je odtrgala roki, tu eno, ondi drugo, zatem nogi; nato se je počasi razmrcvarilo drobovje, dokler ni kobila, dospevša pred samostan, vlačila za seboj le še desno nogo z vščenjeno plesnico.

Videč, da se je zgodilo, kakor je domneval, je Villon nagovoril svoje zlodeje: „Izvrstno boste igrali, gospodje vragovi, izvrstno. Na to se smete zanesti. O, vi se lahko kosate z vsemi besi in maliči iz Saumura, Douéja, Monmorillopa, Langresa, St. Espaina in Angersa, bogme, celo poitierskimi, navzlic njihovi prizornici; še Bog da bi se oni mogli z vami le primerjati. Oj, kako imenitno boste igrali!“

„Tako, dragi prijatelji,“ je povzel Baševski, „slutim tudi jaz, da boste i vi posehdbod odlično igrali tragikomedijo, ker ste takoj ob prvem poskusu biriča tako sijajno zmikastili, nabunkali in naplunkali. Zato vam poslej vsem podvojim plačo... Vi pa, ljuba moja (se je okrenil k svoji ženi), ravnajte po svoji mili volji; saj imate pod ključem vse moje zaklade. Kar se pa mene dostaja, dragi prijatelji, pijem najprej na vaše zdravje! Naj se vam pri-

¹ Tale možak, po strani očetni sleparskega roda,
v vreči zamazani znaša domov beraške drobtine.

leže, to je dobra in hladna kapljica. Drugič pa podarim tebi, oskrbnik, to srebrno skledo, ná jo! Vidva, konjušnika moja, vzemita ti dve čaši od pozlačenega srebra. Vi, paži, boste tri mesece brez skrbi zastran šibe, in ti, dušica, jim daj tudi moje lepe perjanice z zlatimi sponami. Vam, častiti Udar, podarim to srebrno steklenico — tole drugo pa dam kuharjem. To srebrno košarico poklonim komornikom, konjarjem pa tole ladjico iz pozlačenega srebra, vratarju le-ta dva krožnika, mezarjem pa teh deset žlic. Ti, Trudon, vzemi vse ostale srebrne žlice in skodelo za sladčice. Vi, lakaji, vzemite ta véliki solnjak. Le dobro mi služite, prijatelji, vam že povrnem; ker, tako mi duše! to mi lahko verujete, rajši prenesem v vojni za našega vrlega kralja sto udarcev s kijem po šlemu, nego da bi me taka cafovsko svinja enkrat samkrat pred sodišče gnala, zakaj? ker se je tolstemu popu tako zahotelo!«

Prevel A. Debeljak.

GLEDALIŠKA KRONIKA

IVAN CANKAR: POHUJŠANJE V DOLINI
ŠENTFLORJANSKI

Dvajset let po tem, ko je bilo delo spisano, je doživelovsem novo uprizoritev v našem gledališču. Dejstvo, da je slovenski režiser pretrgal s tradicionalnimi, dejal bi, konvencionalnimi dosedanjimi uprizoritvami tega dela, nam priča, da dobivamo že neko distanco do Cankarja. In to nam je pri naših literarnih razmerah nujno potrebno. Zakaj v teh desetih letih po Cankarjevi smrti še nimamo niti enega dela, niti ene razprave, ki bi se drznila kritično nastopiti zoper Cankarja. Name-noma pravim: zoper Cankarja, mislim pa pri tem na Cankarja sploh in še prav posebno na tistega Cankarja, ki nam ga predstavljajo izza njegove smrti. Zakaj zgodilo se je ž njim to, česar si ni sam nikoli želel, kar je celo sovražil. Od njegove smrti do danes je Cankar obdan z gloriolo popolnosti, hvale in mode. Kakor so ga nekoč mrzili in napadali, tako ga danes vpoštevajo in hvallijo. In on se ne more braniti več. Naša literatura se mu epigonsko klanja in zato je statična. Učitelj šviligoj že od 1918. leta govori svoj slavni govor (III. dejanje), v katerem konstatira, da umetnik Peter ni prinesel «pohujšanja» v dolino šentflorjansko, da je povsem častitljiva in za narod, politiko in gospodarstvo zaslužna osebnost... S Cankarjem se uganja danes taka hinavščina, kot še z nobenim slovenskim umetnikom. Sedaj po njegovi smrti so ga

lepo vezali, da ga je čedno videti v biblioteki, oblekli ga v priznano slavo, katere se nikar ne dotikaj, sicer ga oskruniš. Tak je danes evangelij o Cankarju. Jaz pa sem mlad in dovolj predrzen, da si upam trditi, da je kljub dolgemu Šviligojevemu govoru, kljub lepi vezavi in vsej pripisani mu posmrtni slavi, kljub vsemu in kljub nam vsem, Cankar vendarle prinesel «pohujšanje» v to dolino šentflorjansko. In danes ob desetletnici njegove smrti ga bo treba izkopati iz te «slave» in tega «priznanja» — treba ga bo odkriti na novo. To se pravi: treba bo nastopiti zoper vse tiste, ki se mu epigonsko klanjajo, kakor zoper njega samega. Treba bo že vendar končno javno in odkrito priznati, da Cankar ni povsod to, kar bi si želeli in kar smo mnogokrat mislili. Najlepše se bomo odložili Cankarju s tem, da ga bomo začeli ceniti tam, kjer je to potrebno, ker sicer bomo še naprej lagali sebi in njemu. Zakaj jasno je, da je vsak umetnik vzrastel iz svoje dobe, da nosi njene vrline in njene spono. Cankarja bo treba oceniti. To je v njegovem interesu kakor v interesu razvoja vse slovenske leposlovne umetnosti. Naša doba se v marsičem že odmika od Cankarjeve dobe in naša literatura ne bo napredovala poprej, dokler ne bo Cankarja in njegove dobe zaključila. Mislim, da me vsakdo lahko razume, kaj hočem reči s tem; kajti jaz nikakor ne priklimavam onim, ki so nekoč Cankarja povsem zavračali, nikakor se ne solidariziram z učitelji Šviligoji, ki so blagi ljudje in imajo naočnike... Učitelji Šviligoji, ta večna pojava našega kulturnega življenja, še nikoli niso umeli umetnosti in je tudi nikoli ne bodo. Zakaj zanje je umetnost neprijetna in pohujšljiva zadeva. Treba nam je danes samo enega: da se III. dejanje Pohujšanja odigra — da se učitelju Šviligoju vzame beseda in da končno vendarle spoznamo, kdo je bil Ivan Cankar in kaj je v resnici pomenilo njegovo delo in njegova doba za razvoj slovenske literature, za slovensko kulturo sploh. Dokler pa se bomo kot do sedaj hlapčevsko klanjali, bomo škodovali njemu in sebi in bo to naša historična sramota. Toliko bodi povedano za uvod moji gledališki kritiki zadnje uprizoritve «Pohujšanja v dolini šentflorjanski». Zakaj popolnoma jasno je zame, da je farsa poleg marsikaterih Cankarjevih del po svoji zgradbi in izvedbi problematična. Ni pa več problematična tako, da je ne bi mogli oceniti. V delu prehaja Cankar mestoma iz simbolike v alegorijo, ki ni tako podrobno jasna, kot se je do sedaj pisalo. Kajti kaj naj pomeni Cankarjev odgovor na koncu III. dejanja? Ali je to sploh odgovor? Vsaka alegorija potrebuje razlage in vesel bi bil, če bi ravno farso do podrobnosti analizirali tisti, ki pravijo, da jo razumejo. Razumeti se pravi biti si jasnih misli ob vsaki besedi, ob vsakem stavku, ob vsakem prizoru... Kdo je

Peter, ki odide z Jacinto in kdo sirota, ki zbeži pred postavo? Ali sta dvojnika? Ali sta samo alegorija — enega?

Pri nas pa je tako, da se publika smeje, policija pritisne na lepak rdeči trak: «Mladini neprimerno», kritika napiše še par «sentenc» — odkloni režijo in Cankar je slaven — — —

Osnova današnjega gledališča je režija. Tega še povsod nočejo in ne morejo razumeti. Zlasti se to dogaja pri nas. Svetovna gledališča nosijo imena svojih glavnih režiserjev, ki so s skrbjo in trudom ustvarili stil svojega teatra. (Stanislavskij, Majerhold, Tairov, Reinhardt itd.)

Če govorimo o režiji, moramo predvsem govoriti o stilu uprizoritve. Že v pretekli sezoni sem v svojih gledaliških zapiskih v Sv. Mladini opozoril na to, da naše uprizoritve nimajo stila, ker so mnogostilne. V konstruktivistično sceno postavljajo naturalističnega igralca, v stilizirano dekorativno scenerijo vmešavajo naravne rastline, v pretirano dvodimenzionalnost trodimenzionalne predmete. Najbolj so se doslej posrečile pri nas predstave s skromno, tradicionalno naturalistično scenerijo, ki koncentrirajo vso uprizoritev na igralca in na notranjo režijo. Skrbinškova režija «Pohujšanja» je že zaradi tega dogodek in korak naprej, ker lahko v glavnem govorimo o stilu, po katerem je stremel. Igranje, scenerija, delo je bilo radi enotne režije harmonično. Farsa na noben način ni naturalistično delo, saj je polno simbolizma ne samo v besedi, ampak v posameznih osebah. Režiser je delo izluščil iz strogo slovenskega miljeja, tako da je «Pohujšanje» dobilo nekako splošno, kozmopolitsko obeležje. Problem slovenskega umetnika in slovenskega občinstva se je po tej režiji posplošil in atribut «slovenski» je izpadel. Tako nam je Skrbinšek prav gotovo podčrtal tisto, kar je v delu obče umetniškega in obče človeškega. Kajti problem razdvojenosti med umetnikom in občinstvom ni izrazito slovenski, ampak je doma povsod, kjer so taki župani in učitelji šviligoji.

Skrbinšek sam imenuje svojo uprizoritev — «stilizirano». Koliko ta terminus odgovarja temu, kar je dal, ne bomo razpravljali, ker je za nas edini činitelj uprizoritev, delo, ki stoji pred nami. Marsikoga je motilo to, da nosi uprizoritev tako močan pečat režiserjev. To se sicer ni zgodilo prvič pri nas, nekaj podobnega se je poznalo Kulundžičevi «Polnoči» v režiji C. Debevca. Za naše razmere je to na vsak način nekaj novega, ker doslej se nam še nobeden izmed režiserjev ni predstavil tako izrazito kot Skrbinšek v «Pohujšanju». — Zato je povsem razumljivo, da je naletel na odpor marsikje, tudi pri kritiki. Enega pa še do danes nihče ni opazil. Naši igralci, vajeni anarhističnega nastopanja, igranja brez po-

sebno trdne medsebojne zveze, ki se je navadijo predvsem pri Shakespeareju, so to pot nastopili kot enota, kot ansambl. Ne sicer povsod in na nekatere nedostatke bom še opozoril. Poleg tega pa so iz običajnega naturalističnega igranja prešli v novo «stilizirano» igranje. To kar so po desetih letih tradicionalnosti pokazali v «Pohujšanju», priča, da so naši igralci prožni (kar mora biti vsak igralec) in zmožni tudi «stopiti iz sebe.»

V zunanjem gledališkem svetu se je v zadnjih letih mnogo obravnaval problem literature in gledališča. Zelo dobro bi bilo, če bi se tudi pri nas začeli pečati s tem, kajti dokler si ne bomo na jasnem, kaj je literatura (dramska) in kaj gledališče in kako mora biti za procvit in uspešen razvoj njuno medsebojno razmerje, tako dolgo bo tudi naše gledališče tavalno v polovičarstvu. Dosedanje naše gledališče je v glavnem literarno gledališče in naša dosedanja gledališka kritika — literarna kritika. Doslej smo vedno samo vpoštevali pisateljevo delo — vse ostalo smo prešli mimogrede.

Skrbinšek je v «Pohujšanju» nastopil kot režiser vštric pisatelja. Baš pri Cankarju se je videla do sedaj v našem gledališču ona sekundarna vloga igralca in režiserja, ki je pogosto celo škodovala uprizoritvi. Res je, da lahko režiser delo uniči, lahko ga pa tudi (in samo tisti zasluži ime režiserja) — postavi na noge. Drama je v knjigi mrtvo telo, ki pa oživi in se razgiblje v dejanje le v gledališču. Skrbinšek je farsi skušal najti primeren stil igranja, inscenacije — skratka: hotel je delu vzporediti režijo, ki bi bila prepojena z isto osnovno mislijo kot delo samo. Zato je moral prelomiti s tradicijo. Vprašanje je zato samo eno: koliko se mu je to posrečilo.

Najbolj enotni sta prvo in tretje dejanje, ki sta tudi tako pisani, da noben posameznik ne stopa v preveliko distanco od ostalih. Režija v teh dveh dejanjih ne pozna posameznega igralca, ampak samo ansambl. Noben igralec se ne more udejestvovati individualistično, kakor se je to godilo še pred štiridesetimi leti v vseh gledališčih, kjer so delili igralce v prve, druge, epizodne itd. in kakor se to še pri nas godi navadno pri Shakespeareju. Režiser je posamezne igralce postavil v medsebojno ravnovesje. Vsak je dobil svoj trenutek in vsi vse. To se je pokazalo tudi v tem, da ponekod govore celo v zboru. Zato se ne da govoriti o glavnem igralcu, temveč bi bil nosilec večera lahko kvečjemu režiser. A režiser ni sam. On je samo člen, ki bi bil brez igralcev prav tako mrlič kakor igralci brez njega. Vsi so udje enega telesa. Vsi služijo enemu: gledališču. Tudi Stanislavskemu so v začetku očitali, da so njegovi igralci njegove lutke. Danes tega nihče ne reče več.

Zato ne, ker si je Stanislavskega gledališče ustvarilo trajen način uprizarjanja in občinstvo ne misli več na tistega skritega človeka, ki je nekoč prelomil s tradicijo in stopil z vsem svojim ansamblom na nova pota. Danes, ko že objektivneje gledamo na Hudožestveni teater, vemo, da to gledališče ni samo in edino produkt Stanislavskega, ampak, da je produkt dobe, njega in njegovega ansambla. Poudarjam to samo radi tega, ker je zame zelo razveseljivo dejstvo, da je prineslo «Pohujšanje» tako delovno harmonijo med režiserjem in igralci. Reči moram, da so nekateri igralci zame šele v tej predstavi stopili v ospredje, to pa ravno zaradi tega, ker jim je režija določila mesto, ki jim v igri gre. Tako so v svojem delokrogu lahko pokazali, koliko zmorejo.

Vse to bi bil nekak perspektivičen pogled na uprizoritev. Podroben pogled pa dokazuje, da režiser ni bil povsod dosleden, kar se je seveda takoj pokazalo na igralcih. Z II. dejanjem si ni bil na jasnem. Ne z vsebino, mislim z načinom. Prvič ni tu niti v delu več tiste priklenjene zunanje vezi, kot v ostalih dveh dejanjih, drugič pa se nam predstavi nova oseba: Jacinta. Peter in Jacinta objasnujeta drug drugemu svoje razmerje in končno, ko sta to uredila, iščeta skupno distance do doline šentflorjanske. Nastopanje šentflorjančanov je bilo tehnično nerodno in nepraktično, kar je nekoliko zakrivila scenerija. Nastop županje pri županovem poljubu je preveč prisiljen — prehud deus ex machina. Prav tako so predolgi odmori med posameznimi nastopi. Scenerija bi morala biti taka, da bi bili ti dve srečanji (županje, dacarja in župana) lažji in vsebinsko nujnejši. Tu pa je bilo preveč scenske nujnosti. Mislim, da bi ne bilo napak, če bi bila scenerija taka, da bi ne prihajali vsi od iste strani, ampak iz različnih, skrivajoč se drug pred drugim — kar bi potem prineslo neprisiljeno «slučajno» nujnost, da se srečata ravno dacar in župan. Tudi odhod bi ne smel biti na isti strani kot prihod. To je pri stilizirani, simbolistični uprizoritvi dovoljeno, ker ne gre za naturalistično vernost prostora in kraja. Potem bi bil tudi tempo bolj tekoč.

V tretjem dejanju je občutna vrzel v nastrojenju, pomanjkanje godbe. Odhod šentflorjančanov, ki jih je to pot namotvozil sam zlodej, je preveč pantomimičen in bi zaradi tega potreboval godbe, ki bi nekoliko ublažila in uravnovesila groteskno poskočnost in lahkotnost šentflorjančanov. S tem bi režiser prizor podkrepil. Kako močno vpliva godba na vse občutje, je dokaz Jacintin ples, ki ga nihče ne vidi, občuti pa ga z grozo vsakdo, ko vidi pred seboj maso cmokajočih mežnarjev, pohotnih dacarjev in spodobnih švi-

ligojev. Nekaj groznega je v tistem prizoru, ki vzbudi v človeku z dušo in razumom bol in ne smeja.

Scenerija, ki zaznamuje v našem gledališču že več poizkusov, ki so bili včasih bolj (Boljši gospod) ali manj (Hlapec Jernej) posrečeni, je bila v precejšnjem skladu z uprizoritvijo. Le v III. dejanju bi bilo treba več razkošnosti, kar pa je spet vprašanje — denarja. Kostumi (v gledališču ni oblek) so kozmopolitičnemu nastrojenju odgovarjali. Zlodeju bi bilo treba naštudirati nov kostum, da ga že končno rešimo kostuma «črnih bukev». Jacinta zaradi preveč tesnega in izrezanega kostuma ni bila zapeljiva. Tudi barva se ni skladala z lučjo in okolico, kar je v II. dejanju zelo kazilo. Vpliv kostuma v gledališču je drugačen nego v salonu. Zato ima svoje zakone, ki morajo računati na igro, igralca, luč, scenerijo, distanco itd. V zadnjem dejanju smo v dolgem plašču gledali bolj lepo Heleno nego Jacinto. Tudi kostum Gabrijelčičeve ni bil Jacintin.

*

Predaleč bi prišel, če bi hotel podrobno oceniti vsakega posameznega igralca, kljub temu, da bi bilo ravno pri tej predstavi to nujno potrebno. Že gori sem zapisal, da je zame pri tej predstavi prvič na našem odru nastopal ansambl, zato nikakor ne morem reči, da je bil zlodej važnejši od mežnarja — odnosno, da je bil kot igralec na odru — sam. Brez zlodeja ne vidim in ne občutim ne Petra ne dacarja in prav tako obratno. S tem pa še ni rečeno, da so storili vsi to, kar bi morali ali mogli. Župan (Bratina) je zlasti pri reprizah glasovno rapidno padal, tako da mestoma ni več obvladal šentflorjančanov. To sem opazil zlasti pri odhodu v I. dejanju in v nagovoru v III. dejanju. Županja, dacar, dacarka, ekspeditorica (mestoma preveč razkavo kričeča), trgovec, notar, mežnar, učitelj Šviligoj itd., vsi ti iz množice šentflorjanske so močne kreacije naših igralcev. Peter (Jan) ni bil povsod siguren in je v II. dejanju malce presentimentalen, kar mu je menda ostalo od Romea. Jacinti smo imeli dve. Pod Skrbinškovo režijo naštudirano Mire Danilove in gosta-Jacinto Gabrijelčičeve. Vsaka je postavila svojo Jacinto, vendar je Jacinta Danilove bila bolj v stilu celote nego Gabrijelčičeve. Razlika med obema Jacintama pa je ta: kar ima prva, manjka drugi in kar ima druga, manjka prvi. Jacinta mora biti lahka, živa kot gorski potok. Zato je zanjo govor premalo. Igralka, ki hoče dobro kreirati Jacinto, mora obvladati svoje telo, mora tako rekoč imeti posluš ne samo za svoj glas, temveč tudi za svoje telo. To seveda velja za vsako igralko kakor igralca. Kajti telo ni, da bi ga človek na odru preziral ali pa preslišal. Pri Danilovi sem opazil, da gibi njenega telesa včasih pre-

hitevajo njen govor — ali pa zaostajajo. Zato vplivajo mestoma prisiljeno, kljub temu, da Mira Danilova razpolaga s precejšnjo tehniko, ki pa je nedostajala Gabrijelčičevi. Oceniti igralske sposobnosti te igralko po tem edinem nastopu ni mogoče, ker se je poznalo, da Gabrijelčičeva nastopa na odru po precejšnjem presledku. Prinesla je mestoma precej doživetja, a skoraj nič tehnike. Vsak nadarjen igralec pa si more in mora to sčasoma priboriti.

Kakor pa so bili vsi nastopajoči vsaj do prve reprize v svojih likih precej sklenjena celota, tako je vse graje vredno kasnejše ekstemporiranje. Ekstemporiranje ni samo, če igralec v kaki komediji ali opereti pove nekaj, česar ni v tekstu, ekstemporiranje je tudi, če igralec po dveh ali treh reprizah začne svojo vlogo «napihovati» ali celo variirati. Poleg te graje je res prebridka resnica, da je za sklenjene like, kakršni bi z generalko morali vsi biti, naš igralec mnogo, premnogo preobložen. Vzamem tu v zadnjem času naravnost kričeč primer Jana, ki je v kratkem razdobju moral igrati kar tri težke vloge. Tega talentiranega igralca bodo te razmere prav gotovo ubile, če bo moral še nadalje toliko igrati. Zaradi te preobloženosti so trpele vse tri njegove kreacije v Krogu s kredo, Romeo in Peter.

To, da so naši igralci prav zaradi teh razmer tako navezani na tako zvano in premnogokrat izrabljeno «doživetje», ovira, odnošno naravnost zapira našemu igralcu pot k mojstrstvu. Če bi imel prostora, bi podrobno navedel, koliko variacij je bilo tekom štirih predstav Pohujšanja, ki sem si jih ogledal. Kraljevo žvižganje v I. dejanju, ko spi pod mizo, je pri reprizah postajalo celo žvrgolenje in pričakoval sem, da bo končno še zasmrčal kako arijo. Zakaj je, recimo, pri tretji reprizi, ko je gostovala Gabrijelčičeva, izostal tisti «óhó —» med županom in dacarjem, ko se nepričakovano srečata pri vhodu Petrove kolibe? Takih momentov, ki so naravnost variacije, sem v našem gledališču zaznamoval že v prejšnjih letih več. Igralec in režiser končata svoje delo z generalko. Osebo, ki jo moraš predstavljati, moraš ustvariti do generalke, ne pa da jo iščeš še pri reprizah. Resnica je, ki jo ponovim še enkrat, da so naše gledališke razmere radi majhnega ansambla take, da naravnost tirajo igralca v take «samolastnosti». Toda omeniti je treba, ker se je to pri nas udomačilo in je stvar prišla tako daleč, da naši igralci radi osebne nedisponiranosti na nekaterih večerih popolnoma odpovedo. Ako jih napade in slabo oceni dnevna kritika (revijalna ne pride v poštev, ker je časovno mnogo kasnejša), potem je navadno prva repriza — nedisponirana. Za božjo voljo, ali igrate in ustvarjate zaradi kritike ali zaradi ljudi? Malo več samozavesti, malo več utrjenosti svoje no-

tranjosti bi prav nič ne škodovalo, pa najsi vas Borko ali Albrecht ali Kreft ali kdorkoli «raztrgajo». Kakor življenje, je tudi vsako umetniško ustvarjanje boj in ta boj je, ki daje iniciativo in stremljenje za popolnejše ustvarjanje.

Podobno lekcijo zasluži tudi naša publika, ki je popolnoma brez volje in samostojnosti. Prečita «Jutro» ali «Slovenca» in če je poročevalec napisal, da mu to in to ni bilo po godi, pa že publika ne gre več v gledališče. Prvič naša dnevna gledališka kritika niti kritika ni, ampak kvečjemu poročevalstvo, ki pa je prepogosto skrajno subjektivno, ker je poročevalec, ki mora napisati poročilo še isti večer, podvržen trenutnim, časovno nekontroliranim vtisom. In zato mora občinstvo vendar že preiti v aktivnost in vsak posetnik gledališča bi moral stremiti po tem, da bi si ustvaril lastno sodbo o igranem delu. Ko pride občinstvo do samozavesti, bo tudi naše gledališče lahko nudilo več nego nudi. In kljub nekaterim nedoslednostim, kljub raznim nedostatom je zame ves ansambl z režiserjem vred dokazal, da je zmožen ustvarjanja. Zame nova uprizoritev «Pohujšanja» ni samo poizkus kljub temu, da je za naše razmere bil. Stremljenje režiserjevo kakor tudi igralcev je bilo resno in tega jim ne more odrekati nihče. Dejstvo samo, da je uprizoritev vzbudila mnogo debat in razmišljanj pri marsikom, pa dokazuje, da je dogodek svoje vrste. Zame osebno je najzanimivejši produkt slovenske gledališke umetnosti po vojni sploh. Naše gledališče je to pot prvič stopilo iz okvirov tradicionalnosti in epigonstva. Samo stopilo je, izstopilo še ni. Za izstop, ki bi bil trdna, sigurna nova pot, je treba trajnejšega in podrobnega dela. Prvi korak pa je napravljen. Bratko Kreft.

*

Uredništvo objavlja gorenje poročilo, dasi se v mnogočem ne strinja s piščevimi izvajanji. Mnenja pa je, da je treba o uprizorjenih delih odličnejših avtorjev, posebno pa o spornih uprizoritvah, ako pričajo vsaj o resni volji umetniškega stremljenja, razpravljati podrobneje nego se je godilo to doslej po slovenskih listih. Igralska in režiserska umetnost je časovno vezana in zato je samo pravično, da se njuno delo, kadar so mnenja deljena, presoja z raznih, najsi tudi si še tako nasprotujočih vidikov, samo da so izrečene sodbe zadostno podprte. Inteligentni gledališki posetnik kakor tudi poznejši zgodovinar si utegneta na podlagi takih protivnih si sodb in argumentacij ustvariti jasnejšo in pravilnejšo sliko o umetniških vrednotah in pomembnosti igralskega in režiserskega dela. — Pogled, ki vidi v Skrbniškovi režiji Cankarjevega «Pohujšanja» pozitivno vrednoto, je ocena B. Krefta,

drugo naziranje, ki se od prvega bistveno loči, priobčuje uredništvo v naslednjem.

*

Skrbinškova režija Cankarjevega «Pohujšanja v dolini šentflorjanski» je mrtvorojen poizkus. Ne odrekam Skrbinšku napora in resne volje, ustvariti polnovredno, samoniklo in svojevrstno umetnino. Ne odrekam interesantnosti, smelosti in upravičenosti Skrbinškove zamisli. Nedvomno zahteva uprizoritev «Pohujšanja» primerno stilizacijo. Tudi nisem končno tako tesnosrčen, da bi odrekal pravico prav vsakemu poizkusu na odru, ker vem, da je odrska kakor vsaka druga umetnost nekaj večno gibljivega, rastočega, prelivajočega se, podvržena tipanju, iskanju in poizkusom, ki utegnejo, časovno negativni, imeti v sebi vendarle kako živo kal za bodoče tvornejše generacije. Naša doba, polna furioznega beganja, tipanja, iskanja, vratolomnih, ekvilibrističnih poizkusov, je v svojem jedru vendarle umetniško sterilna, negativna, in zato samo plodno gnojilo za umetniško tvorno bodočnost. Naša doba je doba čistega intelektualizma. To pa je tisto, kar moram z vso kategoričnostjo zanikati: da bi izključni in goli intelektualizem mogel kdajkoli ustvariti polno, živo, potentno umetnino. Vsaka resnično umetniška tvorba je plod najčistejše ljubavne združitve razuma in čustva. Skrbinškova režija «Pohujšanja» je tipičen vzorec čistega in golega intelektualizma.

To Cankarjevo delo je nedvomno v marsikaterem pogledu precej problematično. Predvsem pogrešam v farski tiste neizprosne premočrtne jasnosti, ki jo zahteva vsaka komedija ali burka, zlasti pa satira. Ta nejasnost je posebno občutna v osrednji osebi, v Petru. Kaj je ta Peter ali Krištof Kobar: umetnik ali slepar? Bil je nekoč umetnik, pravi Cankar, in je slepar. Morda je hotel izraziti pisatelj v tej osebi neko globoko psihološko jedro človeške dvojnosti in dvoobraznosti: notranje čisti lik umetnika ter nelep vnanjo podobo človekovo; morda je hotel nadalje naznačiti, da je vsak umetnik v svojem delu velik iluzionist, vedež in čaralec, ki obuja v realnost neko navidezno, neistinito življenje. Toda ta Peter se, postavljen v vulgarnost šentflorjanskih nižin, razblini v nebulozen tvor; ostal je samo še Krištof Kobar, znameniti prevarant, vagabund in kontrabantar, umetnika mu človek vzlic njegovi fini izpovedi v drugem aktu težko verjame; od umetnika mu ostane samo še anarhična neskrupuloznost in predrznost svobodnega, boheemskega duha. Zaradi te osebe boleha vsa farsa, ki že skoro prekorači meje umetniške verjetnosti. Kakor vsaka satira, je delo seveda tendenčno pretirano v vseh osebah. A Cankar je zastopnike svojih šentflorjančanov opremil s tako genialno in

niansirano karakteristiko, da se farsa vzlic Petru še giblje v mejah neke umetniške verjetnosti. Režija, ki hoče ohraniti to verjetnost (kar je pač pogoj vsaki umetnini), mora grupirati vse dejanje okrog teh ostro izdelanih oseb.

Skrbinškova režija je uničila umetniško verjetnost, ker se je dvignila iznad dela. Postavila je na oder lutke, ne ljudi, marionete, ki so ponekod izmaličene do neužitnosti. Edini, ki vzlic vseobči «stilizaciji» ni mogel iz okvira neke preproste realitike, je Bratinov župan. V Kraljevem Zlodju je režija kljub stilizirano zlomljeni hrbtenici podala dokaj stereotipno figuro. Nekatero osebo (ekspeditorica, štacunarica) so po svoji vnanosti predstavljale prekrasne tipe iz albuma zločincev. Delo je iztrgano iz pristno slovenske miljejnosti, ki je po moji sodbi poglavitna ovira, da ta farsa ne more prodreti v inozemstvo, kamor bi po mnogih svojih vrlinah sodila, ter postavljeno v neki brezzračni prostor. Skrbinšek je korigiral Cankarja s tem, da je ples, ki ga zahteva avtor na odru, črtal in prestavil za kulise; na odru pa je grupiral satansko sliko neke infernalne pohote. To je velika zmota. Cankarjevo delo je napisano iz tiste vesele objestnosti in prešerne hudobnosti, ki je bila tako lastna pisateljevemu značaju; njegova satira je ostra, a vesela; samo enkrat bolno krikne iz nje (Domovina, ti si kot vlačuga), da se Peter moralno opraviči. A pisateljevi šentflorjančani niso živalski zločinci, infernalni razvratneži, svetski razuzdanci. Grešniki so, hinavci in licemerci, ki samo v vinjenosti svobodno zažive svojim instinktom; a to so skromni slovenski trški bahanali. Drugače pa so to «krepostni» ljudje, ki ustanavljajo čednostne družbe in greše na skrivaj, greše tako rekoč sramežljivo in ponižno, saj so Slovenci. In temu pristno slovenskemu grehu in pohujšanju se roga pesnikov veselo hudobni smeh.

A ta prešerna objestnost dobi v Skrbinškovi interpretaciji nekaj mračnih, naravnost čemernih potez. Cankarjeva lahkotna in duhovita improvizacija, iskra, fluidna, polna humorja, ki bi morala blisniti preko odra kakor neresničen sen, se izpremeni v nekaj težkega, študiranege in iztuhtanega ter leže na človeka kakor môra. Vsa Cankarjeva pretiravanja je Skrbinšek zaostрил in privil do nemožnosti ter s tem uničil umetniško realnost tega dela.

Tako nam je danes, ob desetletnici pesnikove smrti njegovo «Pohujšanje», ki je bilo nekoč med vsemi Cankarjevimi dramami gledališkemu občinstvu najdražje, bolj tuje in nepristopno, nego tedaj, ko je izšlo. A ne bo preteklo deset let, ko bo vstal nov svež režiser ter dal delu na podlagi prejšnjih osnov in tudi sedanje zamisli novo odrsko podobo, podobo, ki ne bo pravičnejša samo življenju, temveč tudi Ivanu Cankarju.

Fran Albrecht.

KNJIŽEVNA POROČILA

Ivan Pregelj: *Izbrani spisi*. Prvi zvezek: Štefan Golja in njegovi. Tolminske novele. V Ljubljani 1928. Založila Jugoslovanska knjigarna. 253 strani.

Večjo polovico prvega zvezka Pregljevih izbranih spisov zavzema zgodovinska povest — ali po avtorju — roman «Štefan Golja in njegovi». Življenje tega dela je dokaj zamotano in nepregledno, vendar pozorno oko kmalu razloči v njem tri glavne tokove. Osnovna dva sta zgodba Lucijine ljubezni s Kamilom in pa spor med župnikom Goljo kot cerkvenim podložnikom čedadskega kapitlja in njegovo posvetno gosposko. Ta dva nosita, uravnava in dajeta pogon tretjemu in osrednjemu življenskem pramenu, ki se — sicer v sredini prekinjen — boči nad njima. To je notranji razvoj osrednje osebe župnika Štefana Golje.

Golja je sin uporniškega vodje, ki je v Tolminskem punktu izgubil življenje. Kakor oče, je župnik po značaju močan, samostojen, resen, velik. To je značaj osebnosti, ki se jasno čuti, ki ima močan stik s seboj in ki se radi tega dobro zaveda, kako ji je živeti. Zato si tudi brezpogojno zaupa in ne pozna sodnika, razen lastne vesti. Celo kadar ga kliče cerkvena gosposka na odgovor, je njegova misel in navadno tudi beseda samo ena: «Moja vest je čista.» Tem odločneje ga vodi ta edini sodnik pred posvetnimi oblastniki, zakaj vsak drug ozir na kar si bodi mu je tuj; ne ostraše ga in ne odvrnejo od tega, kar je po vesti dolžan, niti grožnje niti dejanske nevarnosti. Skratka, to je značaj, ki je ustvarjen za veliko dejanje ali za veliko žrtev. Značaj junaka ali celo mučenika.

Tega moža opazujemo v njegovem vnanjem življenju in imamo vpogled tudi v njegovo notranjost. V vnanjem življenju je zapleten v boj s tolminskimi cesarskimi glavarji. Toda na žalost to ni boj, marveč mučno otepanje z malenkostnimi in zlobnimi uradnimi sekreturami, z nagajanjem, ki izvira iz sporov med čedadskim kapitljem in tolminskimi grofi. Radi tega ne privede nikoli do resnično važnih zapletljajev in do tako resnih napetosti, da bi župnikova velikopotezna osebnost lahko storila dejanje in da bi prišlo v poštev junaštvo, kar bi bilo župnikovi naravi tako zelo podobno in primerno. Tako ostane v vnanjem življenju ta odlična ter za velika dejanja ustvarjena osebnost umetniško neizrabljena. Čut, ki pričakuje v umetniškem delu smotrenosti tudi v tem zmislu, da se vsako življenje izživi v oblikah, ki odgovarjajo njegovi naravi in moči, ostane ob vnanji zgodbi pričujoče povesti nezadoščen. Zdrobljena in nevelika linija vnanjega življenja ni v nikakem skladu z monumentalnostjo junakovega značaja.

Vzporedno z vnanjo usodo je zamišljen notranji razvoj župnika Golje. Ker ta predestinirani junak ne izpolni svoje usode v svetu stvari in dogodkov, se zdi, da mu je Pregelj namenil junaško življenje v notranjem. Pokazati nam je nameraval Goljo kot asketskega boreca za moralno popolnost. In sicer pred vsem zoper slabost, ki jo Pregelj imenuje «strast njegove krvi, upornost in neukrotljivo jezljivost». «Poznal se je in se je krotil.» V teh besedah je vsebovan zmisel župnikovega notranjega prizadevanja in napa in naj bi bilo vsebovano njegovo notranje junaštvo.

Toda, kam more jezljivost zavesti tega junaka z njegove poti? Kaj pomeni ta nedostatek togotnosti v primeri z njegovim junaškim značajem, ki bi ga v primernih okoliščinah lahko napravil za mučenika? Kaj pomeni jeza že

v primeri s tem življenjem, kakršno je — odkrito, možato, samosvoje in plemenito? In kaj je končno togotnost sama na sebi? Ali ne samo slabost, nedostatek, ki je v krvi večine ljudi in ki ga večina ljudi igraje omili in uredi, čim dozore do nekoliko svobodnejšega in finejšega odnošaja napram lastnemu življenju in napram lastni osebi? In ta prav za prav malenkostni notranji popravek naj bi bil primerna življenska naloga za značaj in človečnost Goljevega formata. Pregelj se je zavedal te organske nesorazmernosti svojega zasnutka. To sklepam iz dveh dejstev. Predvsem v sredini povesti nekoliko zanemari notranji proces, ki ga v ekspoziciji tako poudarjeno nastavi v celem poglavju ter ga šele ob koncu spet dvigne iz ostalega dogajanja na najbolj vidno mesto. S tem sicer ustvari videz nepretrganega in dosledno zavrženega razvoja, v resnici pa se izogne razvijanju tega v bistvu nepomembnega procesa. — Drugi dokaz je «Plebanus Joannes», ki je nastal iz pričujoče povesti. Tudi pleban Janez, ki je po značaju Goljev brat, se bori s svojo jezljivostjo in okrutnostjo, toda njegova volja je predvsem osredotočena zoper bolj enakovrednega nasprotnika — zoper nagon spola. S tem prijemom je Pregelj šele ustvaril organsko ravnovesje med osebnostjo in njenim izživljanjem, kakršnega v pričujoči povesti ni.

Organičnost je lastnost, po kateri se mojstrovina odlikuje od dela samo dobrega in manj dobrega peresa. V tem Pregljevem delu jo pogrešam ne le v zmislu obravnavanega ravnovesja med osebnostjo in usodo, marveč tudi, kakor sem že na kratko omenil, v zmislu dosledno in neprisiljeno potekajočega razvoja osrednjega življenja. Glede tega kaže župnikov notranji razvoj takole podobo: Prvo poglavje, v katerem se seznanimo z župnikom, ostro poudarja kot važno lastnost njegove narave — jezljivost, s pripombo: «poznal se je in se krotil». Drugo poglavje nosi naslov «Njegova jeza» in utrjuje že porojeno misel, da predstavlja župnikov boj s to slabostjo kot posebno važno, če ne sploh osrednje dejstvo tega življenja. Nadaljnja poglavja često še opozarjajo na to misel, dasi ne več tako razločno kot prva. Vnovič pa jo poudari veliki prizor med starim grofom in župnikom in čuvstveno valovanje v Golji po tem spopadu. Tako pridemo do predzadnjega poglavja «Odpušcanje», ne da bi se razmerje med to človečnostjo in njeno slabostjo kakorkoli izpremenilo, dasi sta v stalnem sporu. Dvanajsto poglavje pa prinese Lucijino in grofovo smrt; bolečina izgube in pa smrt sama, «ta strašna, resnična pesem o štirih poslednjih rečeh», prerodita Štefana Goljo v novo življenje ljubezni, odpušcanja in ponižnosti. Okrutnost ohrani samo še napram samemu sebi.

Očitno je, da ta zaključek notranjega razvoja pri vsej veličini in mogočnosti ni premočrtno nadaljevanje začetka in večjega dela povesti, marveč da je med enajstim in dvanajstim poglavjem prepad, ki ga je avtor preskočil ter pri tem izgubil smer. Zakaj ljubezen in odpušcanje nista nasprotje jezljivosti in tudi ljubeč in odpuščajoč človek lahko pozna togototo. Res pa je, da šele v tem koncu zgrabi avtor snov tam, kjer bi jo moral od vsega početka, namreč da bi pokazal, kako se osebnost oblikuje v življenju in ne samo, kako ga živi. Vzrok, da tega ni storil in da je vsaj za trenutek verjel v ravnovesje med Goljevim značajem in premagovanjem jezljivosti, vidim v njegovi osnovni opredeljenosti. Pregelj ne gleda življenja z neinteresiranim očesom in ne vidi v njem bojišča različnih in raznovrstnih sil, marveč ga gleda z moralno zavzetim umom ter ga vidi kot boj dveh sil, ki sta dobro in zlo. Le na ta način je bilo mogoče, da se ni zavedel neorganičnosti med značajem in življenjem Štefana Golje; kajti njegov boj zoper jezljivost je končno moralno prizadevanje in pred moralnim zakonom moralist ne prizna

ne razlik med osebnostmi ne nevažnosti in neprimernosti nekaterih moralnih zapovedi za velike osebnosti.

Ta moralna okupiranost se v Pregljevem slogu tudi sicer pozna. Pri njem sta dobro in zlo vedno ostro ločena. Ne sicer tako kakor pri šušmarjih, ki celo značaje poznajo samo dobre in slabe, toda vendar le tako, da sta dobro in zlo skrbno oddeljena drug od drugega, če se slučajno srečata v eni osebnosti. Tako je v tej povesti z večino oseb, med katerimi pa se nahaja tudi sam diabolus ex machina — oštir Tagliat. Sledove iste miselne orijentacije vidim končno tudi v fabuli, ki vsebuje precej čudežnih naključij maščujoče se božje previdnosti, kakor: Zuccovo usodo, smrt starega grofa v župnikovem naročju, cesarski ukaz na mizi, ki dočaka župnika, usodo Tagliatovo itd.

Moralna okupiranost ali nesvobodnost stavlja Preglju meje, da ne more do elementarnega ustvarjanja. Navzlic temu pa ga jasnost in zmisel za dognano obliko delata dobrega pisatelja; med našimi sedanjimi pripovedniki mu gre prvo mesto. Pri vsej moralni primitivnosti so njegovi značaji večinoma intenzivno živi, fabula mu je radi tega kljub nepreglednosti zanimiva. V pričujoči povesti sta ekspozičija in konec mojstrska, nekateri prizori dihajo v dramatski napetosti, manjka pa mu tudi tu tistega prirodnega pripovednega organa, ki veže važne posrečene momente v neprisiljen in tekoč razvoj dogodkov. Močan je Pregelj v razpoloženjih, ima oster čut za naravo in je med našimi pisatelji doslej menda edini, ki zna ustvariti v zgodovinski povesti zgodovinsko ozračje. Jezik te knjige je zdrav in krepak in le redko izumetničen.

Manjšo polovico knjige zavzemajo »Tolminske novele«, med katerimi bi omenil posebno »Runje« in pa »Gospoda Matije zadnjega gosta«. Prvo radi čuvstvene resničnosti te precej nevarne snovi in radi ljubeznive ženstvenosti kontese Klementine, drugo radi pretresljivo ganljive smrtne ure gospoda vikarja, ki sicer po značaju ni nov, in končno še »Sinu pogubljenja« radi težke zgodovinske atmosfere, ki leži nad to zgodbo iz časov reformacije. Tudi tu je značaj idrijskega vikarja močno podoben Pregljevim duhovnikom, z njih stereotipno robotostjo ob dobrem srcu.

Ta prva knjiga izbranih spisov nam vnovič predstavlja Preglja v vseh njegovih kakovostih. To ni umetnik velikih in širokih možnosti. Obseg njegove tvornosti je snovno majhen. Toda vitaliteta njegovih ustvaritev je močna. Ker je moralno omejen, ne zajema življenja v vsej njegovi skrivnostni neopredeljivosti in zlasti ne pojavov, ki so po svojem bistvu problematični. Zato razviti osebnosti ne bo zadostil. Bo pa zdrava hrana preprostejših, zakaj njegov etos je pristen, resen in zdravo trpek. Njegov zmisel za oblikovanje dosega v veliki meri tisto prepajanje snovi z duhom, ki daje težki in slepi gmoti lahkoto in prozornost. Ta kvaliteta ga bo prikupila tudi tistim, ki jim je njegova moralnost preozka in preenostavna.

J. Vidmar.

Die Tschechen. Eine Anthologie aus fünf Jahrhunderten. Herausgegeben von Paul Eisner. München. R. Piper & Co. 1928. 442 str.

Prva impresija je prav prijetna: vzorno natisnjena knjiga, kar je pri tem založniku umevno samo po sebi, krvavo rdeč ovitek s krepkim tiskom naslova, ki se bo v vsakem izložbenem oknu uveljavil med drugimi knjigami, in pas preko trebuha, ki govori mnogo ometajoč in vabeč: »Ein Querschnitt durch ein halbes Jahrtausend tschechischen Geistes. 54 Autoren sind hier mit Erzählungen, Gedichten, Essays, mit philosophischen, religiösen und kulturpolitischen Kundgebungen vertreten. So der gewaltige Reformator Hus und der Volkserzieher Comenius, der mystische Březina und der Neuromantiker Durych, die Lyriker Neruda und Vrchlický, der in Deutschland durch seine

Dramen wohlbekannte K. Čapek u. a. Das Buch bietet uns Deutschen zum erstenmal Gelegenheit, das Geistesleben unseres Nachbars in den besten Übersetzungen kennenzulernen.» Knjiga je posvečena H. v. Hofmannsthalu «für Teilnahme und Förderung».

Razdeljena je v štiri skupine. V prvi, naslovljeni «Gott und Staat», prinaša odlomke iz spisov Husa, Chelčického, Komenského, Palackého, Havlička in Masaryka: iz spisov mož, ki so ga razvoj češke duševnosti in državnosti sekularnega pomena. Ves ta stoletni razvoj je vkljen med dve osebnosti, Husa in Masaryka, ki sta si oba sorodna v tem, da sta svojemu narodu dala mednarodno veljavo. Drugi del, z naslovom «Seele», prinaša lirično in epično poezijo, z eno samo izjemo, posneto iz 19. stoletja in naših dni; tretji del, ki mu je dan naslov «Welt», obsega samo prozo; četrti del, «Das deutende Wort», prinaša odlomke iz češke esejistike. Vsak teh delov ima kratek, dobro pisan informativen uvod iz peresa izdajatelja. Na koncu knjige je dodana kritična bibliografija nemških spisov o češki književnosti in nemških prevodov iz nje, dasi ne popolna. Že površen pregled kazala pove človeku, da so v tej antologiji zastopane vse znamenite češke osebnosti; to je dokaza dovolj, koliko truda je stalo prireditelja, da je sestavil to antologijo, ki naj nemško čitaščemu občinstvu pokaže glavne reprezentante češke duševnosti.

Z redkimi izjemami (Palacký in nekaj Masaryka) imamo pred seboj same prevode; nekateri so iz peres drugih prevajavcev, ogromna večina teksta, pred vsem prav vse pesmi, pa je prevedena od izdajatelja. To je slaba stran knjige; ne samo, da je izbira zaradi tega nujno enostranska, tudi kvaliteta prevodov nikakor ni na oni višini, ki bi bila za tako reprezentativno antologijo kategorična zahteva. Ne vem, zakaj ni avtor kratkomalo ponatisnil prevodov E. Saudeka, O. Picka, Fr. Werfla in R. Fuchsa. Ob nekaterih Eisnerjevih prevodih se človek presenečen izprašuje, jeli tekst res iz peresa onega Eisnerja, ki piše tako fino, kultivirano nemško prozo. Osupne prav za prav že, ko bere na prvi strani predgovora: «Gedanke und Entwurf des Buches gehen auf das Jahr 1917 zurück, w o Hugo von Hofmannsthal . . .» Kako? W o? Odkod je neki v to knjigo, namenjeno nemškim bralcem, zablodil ta na tem mestu dvojno neprijetni čehizem? Ali ga pisec ni začutil? Vsak Nемец, ki pozna svoj jezik, ga brez dvoma bo, kar nikakor ne bo ugodno priporočilo za knjigo. In po nadaljnjih straneh knjige bo našel še dovolj, še preveč povodov za spotikanje. Vzemimo n. pr. prve verze Eisnerjevega prevoda Bezručeve: «Kdo na moje místo?»

So wenig Blut hab ich und noch fließt es mir
aus dem Mund.
Bis auf dem Grund
über mir Gras wächst, bis mein Leib fäulig zerquillt,
wer an meine Stelle,
wer hebt meinen Schild?

Vsa trdota in težka umljivost teh nemških verzov postane takoj umljiva človeku, ki ob njih postavi verze češkega originala:

Tak málo mám krve a ještě mi teče
z úst.
Až bude růst
nade mnou tráva, až budu hnit
kdo na moje místo,
kdo zdvihne můj štít?

Neumljivi — ker dajo napačen smisel! — «Bis» v Eisnerjevem prevodu se pokaže kot nagel, nepremišljen prevod češkega «Až», ki bi ga v nemškem tekstu na vsak način moral zameniti «Wenn». Kakor v tem primeru, se tudi v mnogih drugih pokaže, da izhaja trdota nemškega prevoda iz dejstva, da se Eisnerjev prevod preveč suženjsko oklepa dikcije originala, celo njegovega besednega reda, tako da dobimo prečesto prevode, skozi katere se, kakor skozi redki belež, sveti prvotna barva. Kaj je n. pr. nastalo iz težkih spondejev in pogrebnih daktilov «Maryčke Magdónove»? N. pr.:

Wer fühlt Erbarmen und Brot wer wird geben?
Willst du sein Vater und willst du sein Mutter?
Glaubst du, der Gruben hat, Herz wird auch haben,
so wie du, Maryčka Magdónova?

Za božjo voljo, kakšna nemščina je vendar to? Povrh se bo Nemeč, ki ne pozna češčine, še mučil z ritmom, ker bo «Magdónova», zapeljan od neumljive grafike (točnost je v tem primeru naravnost škodljiva!), čital kot proparoksiton! In takih trdot je po ostalih Eisnerjevih prevodih toliko, da bi človek lahko sklepal, da mož ne zna nemščine. O, zna jo dobro! Samo dvoje je, kar ga pri njegovem prevajanju v nemške verzove ovira. Prvo je njegova občudovanja vredna vna, s katero je do sedaj prevedel vedi Bog koliko pesmi že iz raznih slovanskih jezikov v nemščino. Drugo pa je njegova velika intuitivnost, s katero se vsakokrat tako pogrezne v svojo predlogo, da se je ne more otresti: Zveni mu venomer v ušesih, zveni tako močno, da jo čuje tudi skozi svoj slabi prevod. Nonum prematur in annum bi bilo tukaj primerno geslo. Šele tedaj bi prevajavec dobil toliko distance od svojega prevoda, da bi mu zazvenel brez tujih primesi in bi ga lahko presodil z ono nepristranostjo in strogostjo, s katero lahko presoja tuje prevode. Taka avtokritika bi bila nujno potrebna, da bi se ne ustvarjali prevodi, ob katerih lahko samo dobrohotnost čitatelja veruje, da so originali boljši. Sicer bomo še naprej izdajali nemške prevode iz slovanskih književnosti, ki bodo nemškemu založniku samo nov povod, da se bodo nadaljnjih prevodov otresali. Na tak način se najboljši namen izprevrne naravnost v nasprotno stvar, kateri bi se hotelo koristiti, se prizadene škoda, ki se da le težko popraviti.

J. A. G.

Prof. St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Izdavač: Bibliografski zavod, d. d., Zagreb. Svezak 13—28. (Od besede «Kostić Tanasija» do besede «Srbija». Izdanje v latinici.)

En stolpec je posvetila Narodna enciklopedija sami sebi (knjiga III., str. 14). Tam izvemo, da se je nameravala prvotno objaviti ena sama knjiga na 800 straneh, a da se je delo pozneje razširilo na tri take knjige. Tudi to sporočilo že ni več točno, kajti zdaj izhaja že četrta knjiga in obljubljen je obširen dodatek. Delo raste samo iz sebe in sproti razganja ter prerašča tudi zelo razširjene okvire, kar njegovo pomembnost le veča. Prejšnjim pripomnjam (LZ 1926, 67—70; 1927, 699—701; 1928, 557—561) naj sledi nekaj novih.

Članek «Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca» je razmeroma kratek, ker so posamezni deli kraljevine opisani v posebnih člankih. Trditev: «Broj stranog stanovništva znatno je manji nego i u jednoj od država, koje su postale ili se povećale na račun Austro-Ugarske, Njemačke i Rusije» (II, 482), vsaj glede Italije ne velja. O razlikah med posameznimi deli južnih Slovanov sodi J. Cvijić, da so le do neke meje etnografske, mnogo večje pa da so razlike v čuvstvanju, načinu mišljenja in v značajih. Priznava, da so se te razlike z

raznimi pogreški še povečale, vendar pa se mu zdi, da je zedinjenje že toliko napredovalo, da taka nasprotja niso več nevarna državni in narodni enotnosti, dasi manjšajo moralno in duhovno silo države. «Do izražaja pune snage država će doći tek kad svi narodni dijelovi budu istog osjećanja i mišljenja. Od tog trenutka će početi velika epoha u razvitku južnih Slovena» (II, 483). Upajmo, da se ta napoved velikega nedavno umrlega zemljepisca kljub bratomornim strelom v zbornici in kljub rožljanju z nožem za amputacijo čimprej izpolni.

Preuboren je sestavek o dr. Janezu Kreku (II, 507), ki splošno poudarja Krekove zasluge v politiki in združništvu, a ne pove, da je Krek tudi izboren pisatelj, ki je dal svojemu narodu nekaj lepih znanstvenih in leposlovnih del. Ker je članek potekel sicer iz strokovnjaškega, a neslovestvenega peresa, se je Kreku primerila podobna krivica kakor Slomšku.

Pod naslovom «Manjine» srečujemo za narodne manjšine v Jugoslaviji številke, ki se vse ne skladajo s Cvijičevimi v prej omenjenem članku «Kraljevina SHS». Tu beremo, da je Nemcev 375.000, po Cvijiču pa jih je 513.472 in prav toliko v članku «Nijemci» ter v Melikovi «Jugoslaviji». Madžarov je tu «oko» 316.000, po Cvijiču 472.000, v članku «Madžari» in po Meliku pa 472.409. Rumunov je tu «oko» 61.000, po Cvijiču 183.148. Italijanov je tu «oko» 12.000, po Meliku 12.825. Pisec «Manjin» je očitno iz dandanes precej številne čete tistih statistikov, ki v preveliki skrbi za narodno enotnost svoje države z lahkoto požro na stotine in na tisoče ubogih pripadnikov narodnih manjšin; posebno veliki so taki želodci v Italiji, meni nič tebi nič prebavijo kar pol milijona ali še več ljudi in država je brž narodno enotna, brez najmanjše pege narodnih manjšin. Še Bog, da tako goltanje manjšin samih prav nič ne boli in da pridejo kakor Jona iz ribjega trebuha nepoškodovane iz takih želodcev; tudi če niso prav dobro preštete, jih je vendarle natančno toliko, kolikor jih je. Trpki občutki pa se morajo obujati v Slovencih, če berejo v tem članku, kaj vse garantirajo dogovori o zaščiti manjšin (n. pr. «slobodu uporabe materinjeg jezika, pravo na održavanje in svom trošku vjerskih, društvenih, školskih i dobrotvornih ustanova» itd.) in pomislijo, kakšen je položaj slovanskih manjšin izven Jugoslavije, zlasti v Julijski Krajini, kjer ni o teh pravicah skoro ne duha ne sluha, ker Italija tistih dogovorov ni podpisala, češ, da je priznavanje takih pravic v okrilju rimske dvatisočletne kulture nekaj samo ob sebi umevnega. Če bi bil Rim pred desetimi leti povedal, kako misli slovansko manjšino skoro vseh teh priznanih pravic kar najhitreje oropati, bi pač tudi sebi ne bil izposloval pravice, da zdaj lahko v Beogradu diktira, naj južnoslovanski uradi občujejo z neznatno italijansko manjšinico v Jugoslaviji v italijanščini. Sicer pa ne dolžimo samo Rima; tako manjšinsko politiko znajo izvajati tudi drugod in znala bi jo, žal, izvajati tudi Jugoslavija, če bi ji bilo dano — tako tuj je današnjemu svetu čut za temeljno medsebojno pravičnost.

«Medicina» govori le o srbskem zdravilstvu, «Medicina narodna» pa upošteva le Srbe in Hrvate, čeprav tudi Slovenci s korenomo lečenom in tavžentrozami niso zadnji, kar se tiče padarstva in mazaštva. «Melodije narodne» so za sedaj le srbske in hrvatske, slovenske pa se vsaj napovedujejo za dodatek. Tam bo tudi hrvatska in slovenska «Metrika», ki se je obdelala to pot le za Srbe. V sestavku «Narodna vijeća» riše V. Čorović težke, kritične, a po uspehah za južne Slovane najpomembnejše dneve, iz katerih je ob koncu svetovne vojne vstala Kraljevina SHS. Od prvega dne ji je delala največ preglavic Italija. «Ona je počela okupirati naše narodno područje u Slovenačkoj, Istri i Dalma-

ciji, i odvajala je tako iz narodne zajednice velik dio solidnog, kulturnog i aktivnog elementa» (III, 23). Vsi članki, omenjajoči razmerje med tema dvema sosedama, pričajo, da je ostala Italija do danes zvesta tej svoji začetni vlogi. Posebno značilen je članek «Plebiscit crnogorski»; nič manj značilen bi ne bil «Plebiscit u Koruškoj», če bi se bil Rim že prej, ne šele letos, javno pobahal, da gre le njemu vsa zasluga, če se je to glasovanje končalo za Jugoslavijo neugodno; to se pravi, da bi se bilo ugodno izteklo, če bi bila pustila Italija dogodkom njih naravno pot. Vobče govorijo pisci o tej sosedu precej obzirno in zmerno, omenjajoč le tu in tam njeno očitno, javno nasprotovanje, o tajnem molčijo.

Prešerna (III, 673—677) je z znano jedrnatostjo očrtal Fr. Kidrič. Poudarja, da so tri stvari odločilno vplivale na Prešernovo poezijo: hotel je živeti od svojega poklica, bil je s svojo erotiko nenavadno nesrečen, bil je brez smisla za praktičnost in «freigeist». Zaključno sodbo zgosti v besede: «Prešeren je bio najjača literarno-umjetnička jugoslovenska potencia svoga doba... U doba kada je trebalo slovenački pjesnički jezik tek stvoriti..., mogao je samo izvanredni pjesnički talenat, kao što je bio Prešeren, Slovencima dati mogućnost takmičenja sa svjetskom literaturom.»

Če zdaj ob razširjenem okviru enciklopedije, z zadostnim pogledom v njen notranji ustroj ter z živo zavestjo njenega pomena za poglobitev in utrditev političnega edinstva med Srbi, Hrvati in Slovenci, še enkrat preštejemo večje in manjše vrzeli v tej dragoceni zbirki, bi razen v prejšnjih poročilih navedenih opozorili še na nekatere. Predvsem bi radi videli, da bi se v posebnih člankih poročalo o vseh njenih sotrudnikih. Do 28. zvezka so izpuščeni naslednji: Filipović Milenko, Gavazzi Milovan, Häusler Antun, Ivić Aleksa, Körbler Đuro, Marković Branimir, Modestin Josip, Nedić Milan, Olić Ljubiša, Pavičić Slavko, Poljanac Leopold, Popović Dobrosav, Prestini Vladimir, Prodanović Jaša, Pržić Ilija, Radivojević Vojislav, Schneider Artur, Schumann Janko.

Če se med slovenskimi pisatelji in kulturnimi delavci posebej obravnavajo Neubauer Franjo, Kržišnik Josip, Leban Janko, Leikauf-Lajakov Mozirski žiga, Krek Frančišek in podobni, prav neradi pogrešamo mnoge druge, včasih še bolj zaslužne može. Naj navedemo nekaj imen, ki bi se vsa nikakor ne smela prezreti: Andrejka R., Borko B., Bradač F., Breclj A., Brezigar M., Celestina J., kmetovalec Černe V., Dolenc V., časnikar Dolinar I., Dolničar I. Gregor, Fatur Lea, Fleré P., Geršak I., Glaser K., Grošelj P., dva Hauptmanna, škof Hren Tomaž, Hubad F., Japel J., Jarnik U., Kelemina J., Kermavner V., Klodič A., Knaflič Vl., Kosmač J., Krelj, Krempl, časnikar Kremžar, Kumerdej, Kušej R., Küzemics Miklos in Stevan, Lampe Fr., pedagog Lapajne I., Lavtar L., Linhardt A., Lovrenčić J., škof Mahnič A., Majaron D., Malovrh M., Malavašič, Marn Fr., Matek B., Metelko, Mihelič J., Močnik F., Murko A., Muršec J., Naglič M., Ogris A., Orožen Val., Ozvald K., Paglovec Fr., časnikar Perić F., Pitamic L., Pivko Lj., škof Pogačar J., Polec J., Potočnik M., Premru H., Primic J. Nep., Radics pl. P., Rape A., dva Ravnikarja Matevža, Razlag, časnikar Regent, Res A., oče Rogerij, Rohrman V., Rostohar Mihajlo, Rudež J., Rudmaš S., Rus J., Seliškar T., Senekovič A., Serneć J., Semrajc M., Smolé A. Izmed politikov bi se kakor Besednjak in Gabršček lahko omenili: Globočnik A., Hribar I., Kalan A., Klun K., Kočevar Št., Kristan A., Lavrič K., Marušič A., Nabergoj I., Pavlica Josip in Andrej, Podgornik K., Raič B., Ribnikar A. in morda še kateri. Kje sta igralca Levar in Skrbinšek? Kakšna slikarska zvezdica drugega reda bi tudi ne bila odveč (Borovsky, Jebačin, Kundišek,

Roblek itd.). Kralj Samo nima svojega poglavja. O plemenitaših Ravbarjih bi se lahko kaj povedalo. Med tujci, ki so se zanimali za nas, bi bilo treba navesti Korytka, iz novejšje dobe tudi kakšnega Italijana (Cronia Arturo, Damiani, Giusti Wolfango, Lo Gatto Ettore, Lorenzoni Giovanni, Marcocchia, Maver Giovanni, Musoni Francesco), za starejšjo dobo Nicolettija; tudi Megiser in Schönleben nista brezpomembna.

Pisateljice, ki jim je poroka dala drug priimek, a so se že prej proslavile s svojim deklinškim imenom, naj bi ne bile uvrščene samo z moževim priimkom, temveč tudi s svojim deklinškim in s pripombo, kje naj se pisateljica poišče. Naša Zofka Kvedrova je uvrščena samo kot Demetrovič, a njena najboljša dela niso izšla pod tem imenom, zato bi bil dober kak migljaj o njej pod besedo Kveder in Jelovšek. Isto velja za Bartolovo, ki naj bi se v abecednem redu uvrstila tudi kot Nadlišek. Pisatelji, ki so bolj znani s psevdonomim nego s pravim imenom, naj bi se ne navajali samo pod tem, temveč tudi pod onim s pripombo, kje je članek o njih (Aleksandrov, Krilan, Koseski, Mohorov, Petruška, Podlimbarski, Radinski, Sardenko).

Posebno slaba prede v Narodni enciklopediji slovenskemu časopisju. Dočim se o hrvatskih in srbskih listih in revijah poroča v posebnih člankih («Obzor» n. pr. ima tri stolpce), najdeš o slovenskih listih le nekaj Glonarjevih prispevkov, predvsem o revijah katoliške smeri, zaman pa stikaš po člankih: Novice, Slovenski Narod, Slovenec, Jutro, Edinost, Ljubljanski Zvon itd. Za to reč bi si morala enciklopedija vsekakor koga najeti. Podobno je z društvi in zavodi; Matica Slovenska, Jugoslovenska Matica in druge take naprave za enciklopedijo ne obstoje. O strankah v Sloveniji se obeta vsaj nekaj v dodatku.

Če se opisujejo vode, kakor Raša v Istri, zakaj sta pozabljeni Soča in Idrija? Navratil se je učil «kod profesora F. Metelke» (III, 36); zato že drugič vprašujemo, ali se je profesor imenoval Metelka? — Med kraji, kjer je Pascher zidal cerkve, se navaja «Rifenberg kod Pevme» (III, 346). Odkod to? Saj je Pevma zapadno od Gorice, Rifenberg pa bliže Ajdovščini nego Gorici. — Članka «Peča» in «Podbradnik» poznata le hrvatske take predmete, slovenskih ne. — Če je s posebnim člankom odlikovana hrvatska vas «Plešče», ki ima 172 prebivalcev in drugače nič posebnega, kako da se molči o nešteti drugih mnogo večjih vaseh? — Čudno se berejo in še bolj čudno bi se slišale oblike: «od Rogateca» (III, 491), «Medu Prešerenima» (III, 675). — Tiskovne pomote so: «Kostelčevoj» (= Kastelčevoj, III, 675), «Strigaru» (= Stritaru, III, 676), «Glazer» (= Glaser, III, 677), «Papreja» (= Napreja, III, 501). — Članek «Predić Uroš» (III, 673) bi moral stati prej (III, 657). Prepozno so uvrščeni tudi članki, začnajoči se s «Saint-» (IV, 17, 18), njih mesto bi bilo za besedo «Sahije» (IV, 4). Nekateri članki vzbujajo po svoji temeljitosti in izčrpnosti prav posebno zadovoljstvo: Ministarstva, Monaštvo, Paleografija, Paleolitsko ljudstvo, Pećinska fauna, Pećska patrijaršija, Pravna historija, Pravopis srpskohrvatski, Protestantske crkve, Ratovi Srbije, Rudnici, Rusko-srpski odnosi, Savezi Srbije i Kraljevine SHS, Seoba Srba i Hrvata na Balkan, Srbi.

Včasih se čujejo tu in tam omalovažujoči glasovi o Narodni enciklopediji, češ, da je nepopolna ter tu in tam netočna. Take glasove je treba kar najodločneje pobijati. Nedostatki so taki, kakršne najdemo skoro v vseh podobnih publikacijah pri nas in drugod. To so neizogibne pege, ki se dajo v dodatku odpraviti ali vsaj zelo zabrisati. Pozabiti pa ne smemo, da nimamo izven Narodne enciklopedije nobene druge zakladnice, kjer bi bilo nakopičenega toliko dragocenega in važnega gradiva kakor baš v njej. — Andrej Buda l.

Svet. Stefanović: Granice. S. B. Cvijanović. Beograd. 1928. (Str. 96 v 8°.)

Starejši srbski pesnik, ki je začel pesnikovati že koncem devetdesetih let in se šteje med najplodovitejše poete, je zbral v tej knjigi svoje pesmi novejšega datuma. Zbirka ne izpreminja bistveno njegove že znane pesniške fiziognomije. Stefanovićeve lirika je tipično refleksivna. Pesnika, ki je po poklicu zdravnik in ki se mnogo bavi z angleškim slovstvom (prevodi Shakespearea, študije o angleških poetih), zanimajo filozofski problemi in poezija mu je predvsem izpoved osebnega odnosa nasproti filozofsko pojmovanemu svetu in življenju. To je jasno povedano v mottu te knjige, ki slove:

Svaka je poezija izpovedanje,
svaka lepota mistično gledanje
kroz Boga u sebe i u svet —
sve drugo je mrtvih krila let.

Njegovo mistično promatranje sebe in vesoljstva pa je bolj intelektualno nego čustveno, bolj racionalno nego iracionalno, zato je Stefanovićeve poezija bližja Hugo-ju nego Verlaineju, ali v domači primerjavi: bližja Kranjčeviću nego Jovanu Dučiću. Stefanović nima v svojih pesmih mnogo barv in slik; redkokatera je sočna od spontane čustvenosti. Dasi je začel peti na fin de siècle, je po svojem duševnem tipu in po karakteristikah svoje poezije nekoliko skeptičen in pesimističen, vendar pa še vedno pravoveren intelektualec XIX. stoletja. Že Skerlić je omenil njegove značilne simpatije do starega Laze Kostića. Brez dvoma imajo trajen vpliv nanj angleški liriki, zlasti Dante Gabrijel Rosetti, ni pa brez zaznatnega vpliva tudi pesnikov poklic.

Ta zbirka je razdeljena v šest delov, dodane pa sta ji še dve pesnitvi: «Večna žrtva» in «Kao neki Inferno». V vseh njegovih pesmih je opaziti boj z obliko. V pesmih, kjer je vklenil svoj izraz n. pr. v strogo sonetno formo, je češče čustvo ali ideja žrtve oblike; v svobodnejših verzih pa le prepogosto sili v retoriko, v gostobesednost in izplava z vsakdanjim patosom. Vendar pa so vmes pesmi, ki očitujejo jačjo emocionalno noto in katerih ton je lehak in sproščen. To je le znak, da je pesnik v večnem boju s samim seboj in da išče v poeziji ravnovesja med čustvi in intelektom, kar mu uspe le v redkih trenutkih. Njih deca so pesmi, kjer so misel in občutje, vsebina in oblika zlit v ubrano celoto. V večini pesmi pa čutiš, da jim nedostaja «zadnjega blagoslova», kakor bi rekel véliki slovenski poet.

Sicer je Svet. Stefanović pesnik širokega obzorja. V njegovi zbirki srečujš utrinke metafizičnih premišljevanj, odbleske panteistične vere, izraze humanizma in ponekod pogojno življensko resignacijo. Njegov duh rad poletava okoli večne luči Smrti, njo opeva v samem sebi («Pesme o smrti»), njen glas zaznava v kapljanju neskončnega dežja:

I kapalo je, kapalo	I noć i dan će prestati
Vascelu noć i dan.	I život biće smrt.
Srce je neko plakalo	Al suze neće prestati
Ko ranjen crni vran	Žedan je mrtvih vrt.

Prijatelji kontemplativne poezije bodo našli v Stefanovićeve zbirki marsikatero stran, ki jim bo ugajala, čeprav tudi ti ne bodo občutili iz te poezije diha močne pesniške osebnosti, ki čitatelja opoji, pretrese in za dolgo obvlada.

B. B.

K R O N I K A

Poljak Aleksander Lednicki o Teodoru Koršu. — V naslednjem dajem v prevodu članek, ki ga je leta 1916. o Koršu v Moskvi napisal umni poljski politik in državnik Aleksander Lednicki. — Lednicki je bil pred vojno in še med vojno advokat v Moskvi. Ko se je v posledicah japonske vojne in notranjega revolucionarnega gibanja 1905. v Rusiji načelo nekakšno ustavno življenje (Duma), se ga je udeleževal tudi poljski moskovski advokat, idejni prijatelj kneza Evgenija Trubeckoga, ter stal, dasi Poljak, v vrstah liberalne ruske demokratske stranke «Kadetov», ki jo je vodil profesor Pavel Miljukov. S Koršem je sodeloval v «Društvu slovanske kulture», ki sta ga Korš in Čudovskij ustanovila leta 1908. in ki mu je — poleg predsednika Korša — Lednicki bil šest let podpredsednik.

Med vojno je Lednicki bil v Moskvi na čelu organizacije, ki je skrbela za milijone Poljakov, evakuiranih iz poljskih pokrajin in poslanih v notranjo Rusijo, ter jim poleg materijelne pomoči dajala tudi duševno uteho in vzdrževala politično orijentacijo. Septembra 1915. leta je pričel izdajati časopis «E c h o P o l s k i e» (do konca leta 1916. tednik, od začetka leta 1917. dnevnik) in v tem svojem časopisu je za obletnico Korševe smrti dne 23. aprila 1916. (10. aprila po starem št.) priobčil o Koršu spominski članek,¹ ki ga priobčujem v prevodu:

Ko smo preteklega leta nad odprtim grobom pokojnega Teodora Korša pri njegovem pogrebu poslušali govore, govorene v najrazličnejših jezikih. ruski, ukrajinski, srbski, arabski, perzijski, hebrejski itd., govore, ki so se v njih dokazovale velike zasluge znamenitega učenjaka, se je zdelo, da se je prišla kultura sveta poklonit umrlemu humanistu.

Znameniti učenjak, profesor moskovske in odeske univerze, član Akademije znanosti v Petrogradu, fenomenalen lingvist, ki si je popolnoma prisvojil nad dvajset jezikov, predsednik Društva slovanske kulture, človek golobjega srca, čigar enostavnost in skromnost je vsakogar prevzemala, je pokojni Teodor Korš bil eden izmed najlepših likov ruskega duha.

Bil je slučaj, da ni bilo slišati poljskega glasu nad njegovo gomilo, da ga ni bilo slišati tudi na posmrtni svečanosti, posvečeni njegovemu spominu, prirejani kmalu po njegovi smrti od njegovih univerzitetnih kolegov. Naša živa želja je danes, ko se je baš na univerzi na posebni seji filološke fakultete izkazala čast njegovemu spominu, danes, ob prvi obletnici, izpolniti to vrzel in izraziti čuvstva, ki z njimi častimo in ocenjamo pokojnikovo delo s stališča poljskega.

Teodor Korš se je narodil v Moskvi leta 1843. v odlično inteligentni rodbini. Njegov oče je bil univerzitetni knjižničar. Svojo mladost je Korš preživel v krogu najodličnejših ljudi ruskega življenja one dobe. Granovskij, Kavelin, Miljutin, Gončarov, Turgjenjev, Hercen — to je bilo domače ozračje mladosti Teodora Korša.

Ko je Korš po končani univerzi izročil disertacijo «De etymologia Lucretiana», je profesor Leontjev ostavil mladega adepta pri stolici rimske literature.

Znanstvena karijera je popolnoma prevzela Korša in vse življenje je izključno in nedeljeno služil znanosti. Sicer pa je imel poleg sposobnosti za

¹ Lednicki ga je leta 1921. ponatisnil v svoji knjigi: «Z lat wojny. Artykuły, listy, przemówienia (1915—1918)», Warszawa. Str. 63—68.

znanost velik pesniški talent in zato je ob fenomenalnem znanju tujih jezikov mogel dati prelepe prevode.

Vendar ne bomo ocenjevali niti Korševega znanstvenega dela niti njegove poezije, saj to ne more biti predmet kratkega posmrtnega člančiča. Hočemo samo omeniti, da je Korš poljsko literaturo in jezik znal popolnoma, da je bil njegov pesnik-ljubljenec Słowacki, ki ga je z naslavo prevajal (tłumaczył). «Smutno mi, Bože» je prevedel precizno in sam močno čuteč nastroj poljskega pesnika-preroka.

Pod konec svojega življenja ustanavlja Korš obenem z g. Čudovskim l. 1908. «Društvo slovanske kulture», ki zbira okoli sebe najodličnejše učenjake in ljudi sodobne Rusije. Smrt ga je zadela, ko je bil predsednik društva.

Ko sem pred nekoliko leti skupaj s knezom E. Trubeckim prevzel podpredsedništvo društva, sem tekom šestih let skupnega dela imel priliko, bliže opazovati in spoznati to neobičajno osebnost.

V njegovi ljubezni do tujih jezikov se je izražal ves pogled na svet. Kultura sveta je tako raznorodna, je tako bogata, narodi so tako različni v svojem ustvarjanju in svojem geniju, da daje samo popolna svoboda razvoja garancijo za popoln razcvit človečanstva. Ta raznorodnost in raznobarvnost tem bolj mika, ker se more samo v narodnem individualizmu izražati vsa ustvarjalna sila sveta. Odtod priznanje pravice, da vsak narod odločuje o sebi, odtod protest proti vsem nasilstvom in proti tlačenju, odtod borba proti osvajaškemu nacionalizmu.

Pomotno pa bi bilo misliti, da je bil Korš kozmopolit. Obratno, štel se je k zvestim sinovom svoje zemlje, smatral se je za «Velikorusa» in je bil ruski patrijot v plemenitem pomenu te besede. Za poljsko stvar je imel popolno umevanje, ne da bi bil politik v ožjem pomenu tega izraza.

Posebno skrbno je sledil ukrajinsko gibanje, ki je v njegovem srcu ne navadno močno odmevalo. Ali ga je vabila poezija ukrajinskih step, ali elementarna sila razmaha hajdamaštva, ali simpatije za one, ki so se morali v Rusiji boriti za najelementarnejše pravice? Dejstvo je, da je Ukrajina imela v njem osobitega prijatelja. Vračali so mu vzajemno Ukrajinci.

Pri svoji neobičajni skromnosti in enostavnosti, enem izmed najlepših znakov ruskega značaja, se je Korš odlikoval po humorju in duhovitih domislekih. V brigi in nemiru mu je vedno drugovala šala, pomembna šala.

Ko so prišle v Moskvo hiobske vesti, kako vojna na poljski zemlji širi požige in smrt, je Korš, človek z zelo skromnim imetkom, eden izmed prvih v moje roke poslal dar za bedno poljsko deco, ne da bi bil dejal, da je to od njega, sklicujoč se na neznanca, ki mu je baje izročil to vsoto.

«Društvo slovanske kulture» ni našlo podpore v širših krogih Moskve. Slovanske zadeve so se malo tikale ruske inteligence.

Vzrok temu ni bil v tem, kakor da temeljnih misli in ideologije društva večina ruske inteligence ne bi bila mogla sprejeti, zakaj «Društvo slovanske kulture» ni imelo ničesar skupnega s slovanofili iz sedmega decenija minulega stoletja, z oznanjevalci načela, da se v velikem ruskem morju morajo zlitii vse reke slovanske, obratno, izhajalo je od osnovne misli, da je diferenciacija poedinih narodov slovanske rase nujna, da je nujno, spoštovati posebnost vsakega izmed njih, študirati njih kulturne vrednote, podčrtavati njih razlike in skupnosti.

Vzrok je bil drug. Tičal je v kolektivni psihologiji ruske družbe, ki se sploh ni zanimala za vnanja, internacionalna vprašanja. Zato so se tudi slovanske

stvari malo tikale ruske inteligence. Ves potopljen v svoje domače zadeve, v notranje borbe, je ruski duh prezrl formacijo novih sil na zapadu, prezrl tudi dogodke, ki so se najavljali z logično silo.

Zato je tudi vojna za Rusijo bila nekaj nepričakovanega in zato je ruska družba od vojne bila presenečena ter na ogromnost dogodkov ni gledala z lastnimi očmi, ni imela in nima do sedaj (sc.: 1916) razmaha v postavljanju vprašanj vsesvetovnega pomena in v njih reševanju.

Teodor Korš, učenjak, humanist, ne politik, je v najhujših časih stagnacije in razblinjenosti ruske družbe, v časih triumfalnega marša osvajaškega nacionalizma, 3. junija², odkupa dunajske železnice³, zadeve chelmske⁴ in v časih, ko je svobodna misel bila obsojena na molčanje, našel v sebi zadosti moči, da bi ne enkrat ostro skritiziral gospodujoča načela in izrazil svoja čuvstva protesta.

*

Zdi se mi, da po karakterizaciji, kakor nam jo je o Koršu dal Lednicki, bolje razumemo, kako se je mogel Korš vglobiti baš tudi v slovenskega pesnika Prešerna. Lednickega članek pa ni samo karakteristika Korša nego obenem i onega, ki ga je napisal, namreč Lednickega samega. Lednicki je mož, odličen ne samo po širini svojega obzorja, nego čisto posebno še po plemenitosti vse svoje duše. O tem smo se mogli prepričati, ko nas je početkom maja t. l. posetil ter v Zagrebu predaval o razvoju ideje narodnosti. Skozi dušo podpredsednika «Društva slovanske kulture» v Moskvi, A. Lednickega, gledamo sliko njegovega predsednika Korša.

Dr. Fr. Ilešič.

Korš in Prešeren. Kakšna je bila usoda Korševega prevoda Prešerna na Ruskem? ...

«So hat sein Prešern-Kultus in Russland keinen Anklang gefunden.» (Jagić.) Ob njegovem prevodu Prešerna na Ruskem so pisali:

«Русскія Вѣдомости» 1900, N 353. — Д. П. — «Московскія Вѣдомости» 1900, N 353 (glej «Ljubljanski Zvon» 1901, XXI, 287—289). — Н. Турьгинъ — «Литературные Вечера» 1900, N 12. — В. Н. К(ораблевъ) — «Литературный Вѣстникъ» 1901, N 2. — «Недѣля» 1901, N 12. — А. Степовичъ — «Филологическія Записки» 1903, N 2. — Г. Ильинскій — «Научно-литературный сборникъ Галицко-русской Матицы» (Львовъ), 1901, п. I, кн. 2.

N. Bahtin, Leningrad.

Popravek. V XI. številki l. l. se je v romanu Serenissimi vrnilo dvoje tiskovnih napak, in sicer str. 654, 23. vrsta: Lahko ste zadovoljni! — namesto: Lahko ste nevoljni! Str. 656, 15. vrsta: Sram ga je bilo vsega tega smešnega prevažanja — namesto: prežanja.

² Na kaj se ta datum nanaša, ne vem v tem trenutku.

³ Tako se je imenovala železnica iz Varšave v smeri proti Dunaju (Šleziji). Bila je to prvotno privatna železnica in zato nje uradništvo v glavnem poljsko. Ruska vlada jo je hotela poddržaviti in jo je tudi poddržavila, da bi dobila v njej sredstvo za rusificiranje Poljske.

⁴ Chelm (ruski: Holm) je mesto jugovzhodno od Varšave med Lublinom in Vladimirom Volinjskim. Iz «Chelmščizne», pokrajine okoli Chelma, je hotela ruska vlada narediti samostojno gubernijo, da bi jo laže rusificirala, temu načrtu je Duma pritrdila (bilo je to nekako 1912.). Pri rusifikaciji je močno sodelovala pravoslavna cerkev v Chelmu.

Ivan Grohar